

I. Medved:

Gramatika ili lingvistika?

(Iz bibliografije do godine 1943. o pitanju, može li školsku mladež naučiti pismenost gramatika ili lingvistika?)

Motto: »Znati valja, da od slidećih slova svakolika ta mučnost dolazi t. j. C, G, L, N, S. Ova bo slova nadopunjavaju manjkajuća u ričih naših. Ali jer nadopuniti po samih sebi ne mogu, tako uzimaju druga slova na pomoć, koja im se daju, koja pomoćna slova ne stoje kod dvojice jednako, već u niki manje, u niki veće i to ne jednako.« (Prvi poznati učitelj Slavonaca u pravopisu franjevac o. Stjepan Vilov godine 1736.)

Nota!

Koi Horvatah ova
Shtiti xeli Slova,
Nek' radostno vidi,
Shto ima da slidi:
S. X. csine Muku
Jer prave Razluku.

(Župnik staroga Osijeka Ivan Josepac u svojoj pjesmi čestici zagrebačkomu biskupu Vrhovcu štampanoj g. 1826.)

PRISTUP.

Nakana je samo bibliografski t. j. prema popisu pisanja promatrati nešto, što je najnarodnije, a to je narodna muka. Napose velika je muka kroz stoljeća učenje pismenosti, koja je muka kod Hrvata i opjevana u posebnoj pjesmi na onaj narodni način slavnoga dalmatinskoga franjevca o. Kačića, koji je bojeve i junake opjevao u svom »Razgovoru ugodnom« g. 1756. Ovako je opjevao u stihovima i pravila pravopisna prvoga učitelja Slavonaca u pravopisu franjevca o. Vilova franjevac o. Emerik Pavić pod natpisom »Od slovosložja slovinskoga« godine 1768. Nije to šala, kada bi se moglo postići, da se u čitavoj državi čitavi narod svaki trenutak dan na dan pišući vježba u onom za nas previsokom idealu (uzoru), a to je — sloga. Ovcu slogom počinje svoju pjesmu o pravopisu o. Pavić, koje ipak sve do naših dana nema, ovako:

U ovomu našem okolišu
Složni ljudi svi jednako pišu,
Od pokojnog Fra Stipe Vilova
Složno mecat naučiše slova.
Slova, rekoh, iz knjiga latinski'
U davnašnji jezik naš slovinski.
On države bijaše bosanske,
Al' je rodom bio iz Madžarske.
On razborno nika slova slaže,
Način po tom od pisanja kaže.

O. Emerik Pavić je onaj franjevac, koji je u stihovima na hrvatski jezik preveo lijekove glasovite salernitanske škole za također veliku muku narodnu, a to su bolesti. Ta je knjižica (g. 1768.) u povijesti

književnosti također dokaz vjernosti narodu domaćih sinova franjevac, u većini roda seljačkoga, i zajedničkoga njihova mučnoga dijeljenja muke s narodom, koji i u vrijeme turske muke ostaju s narodom. U doba Turaka franjevci su živjeli s narodom u šumi kod sredovječnoga grada Antina (još mu se danas vide ruševine) kod Ernestinova, odakle bi preodjeveni u seljačko odijelo »ujaci« dolazili muku starih Osječana liječiti utjehom prema onoj: »Kamo Turčin s čordom, tamo fratar s torbom.« Knjižica lije-kova c. Pavića (uspjelo je sačuvati je u Osijeku još danas) najstariji je za Slavonce »Kućni liječnik«, a ujedno i svjedok o početku povijesti medicine staroga Osijeka u doba, kada na kraju 18. stoljeća pišu testamente tri Osječanina za stvaranje najbogatije osječke dobrotvorne zaklade, iz koje će se platiti troškovi najveće u Slavoniji bolnice u Osijeku. To je najveći ponos Osječana, da oni javne zgrade za ustanove općega dobra a napose školske (osim učiteljske škole u Donjem gradu, koju je zidala zagrebačka vlada) zidaju troškom svojim i osječke okolice. Franjevci su pak u Tvrdi staroga Osijeka od 18. stoljeća dalje narodni učitelji pismenosti mladeži u gimnaziji, o čemu svjedoče sačuvane zbilja krasno pisane đачke zadaćnice.

Vidjet će se, da će biti dovoljno ovo promatranje samo do godine 1943., a ni svaki se tiskopis ovaj put ne mora ogledavati. Ne kani se promatrati muka odraslih u pismenosti prema onoj »Što tko čini, sebi čini.« Pravopisna komisija g. 1929. kod Hrvata je učinila veliko narodno zlo postavivši postavku ili tvrdnju (tezu), da pravopis nije sporazum. Novine nisu o tom priopćivale opažanja iz iskustva, a još je veće zlo prouzročilo napuštanje obrazlaganja (motivacije) u pravopisu. Bilo je to napuštanje u školi razvijanja u đака umne moći prosuđivanja (dijudikacije). Odraslima je postao pravopis i pisanje samo sredstvo za traženje discipline pokornih i nepokornih, za traženje, kojoj tko političkoj stranci pripada, a kod svih je zavladao strah, kada je trebalo kakovo pisanje objelodaniti na. pr. kakovo obavještavanje. To je još i danas ostalo n. pr. i u uređima, gdje narod gubeći vrijeme »antišambrira«, a na zidu nema nikakvih obavještenja zbog straha od slova. Kada netko konačno dođe na red pred namještenika, tada istom doznaje, da mora donijeti na primjer biljege i koliko. Ili na primjer u osječkom su tramvaju teške svađe i uzrujavanja pa i nesreće smrtnе, jer od 1. I. 1947. u kolima nema više obavještanja narodu pisanih.

Želi se dakle samo tražiti uzroke, zašto je učenje narodnoga jezika postalo toliko odvratan školski predmet i muka neodrasloga naroda u školskim klupama. Ta je muka prevelika već i zbog načina ili metode, kako se mladeži predaje, a napose zbog zanosa za mučenje mladeži nebrojenim domaćim zadaćama pismenim iz mnogih predmeta, što onda nije ništa drugo nego vježbanje đака u površnosti pisanja i gledanja na pisanje kao nešto neozbiljno.

Želi se zanimanje za težak život školske mladeži. A baš to će jednog biti osobito poglavlje u budućnosti, kada se bude poslije skupljanja i isporučivanja ozbiljno proučenih dokumenata danas sutra konačno mogla pisati povijest školstva u prvoj Jugoslaviji.

Svrha je dakle cvoga samo bibliografskoga u našim prilikama mučnoga truda zanimanje za pismenost školske mladeži i ništa drugo. Ako se

uz tiskopis ili rukopis priopćuje i opažanje o njemu, ističe se, da se želi izreći opažanje samo onoga, što u tom tiskopisu jest a nikako nešto, što bi moglo ulaziti u vezu s kakvom osobnošću. Zato, ako bi se dogodilo, da tko od odraslih kod kakove nikako poželjne a nehotične žestine za čitanja ipak osjeti bilo s kojih razloga kakav neugodan osjećaj, uljudno se predlaže, neka bi tu svoju neugodnost blagohotno htio žrtvovati za opće dobro i korist drugih t. j. mladeži, koja je kriva, što je živa, pa se u naše vrijeme rodila.

Konačno je za mirno čitanje ovoga promatranja ne »ficta« (izmišljanja) nego »facta« (činjenica) potrebno upozoriti, da se ljudi najviše muče a i nesreće doživljuju zbog nejasnih pojmova. Zato je korisno znati, što je pismo. Slavonac Virovitičanin Slavonca Osječanina biskupa Strossmayera sveučilišta profesor i pisac u čitavoj Jugoslaviji jedine hrvatske Gramatike pisane znanstveno t. j. s obrazloženjem (motivacijom) a napose u nauku o rečenici dr. Tomislav Maretić u svom djelu »Historija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, Zagreb 1889, u Predgovoru na V. strani piše: »Pismo nije drugo nego živa ljudska riječ uhvaćena i postavljena na pisači materijal s namjerom, da javi oku čitateljevu upravo ono, što živa riječ izriče uhu slušačevu.«

A što je nepismenost? Odgovor za ovo pitanje možemo dobiti od hrvatskih pravnika izobraženih u sveučilištu. U 9.—10. dvobroju zagrebačkoga časopisa advokatske komore »Odvjetnik« za studeni — prosinac godine 1937. na 256. strani piše: »Nepismenost jest jedno od najvećih zala, jer podržava neznanje, koje je opet izvor većini zala.« U pisanju dalje o borbi protiv nepismenosti bilješka se završuje ovako: »... dužnost prema onomu dijelu naroda, koji je iz različitih uzroka, ali najmanje svojom krivnjom, ostao nepismen.«

ZNANJE ILI METODA?

U hemeroteku (zbirku novina) osječkoga muzeja došao mnogo godina poznati kao marljiv i zanosan učitelj u analfabetskim tečajevima sa željom, da potraži u starim novinama osječkim članak, u kojem se po hvalno spominje njegova posebna metoda u poučavanju nepismenih.

Grčka riječ »hodós« znači »hod«, »put«, a »methodos« znači »postupak«, za odnos među učiteljem i učenikom znači način, kako da se učenici uče čitati i pisati. Radi se dakle o najvažnijem u poučavanju, je li odnos među učiteljem i učenikom prijateljski ili neprijateljski. I bilo je u razgovoru posve dobro rečeno, da učenici moraju učiti s veseljem, jer što je veselo, to se lakše i pamti. No učitelj nepismenih u razgovoru o učenju slova spomenuo među primjerima i to, da on na pr. uči đake, da se pisanje slova »j« lako može upamtiti zato, jer u pismu ima trbuh, a trbuh pak da ima zato, jer kod izgovora toga slova glas ide u trbuh. Upozorilo se, da je takva metoda opasna za povjerenje među pismenima i nepismenima, da se uz ovakovo tumačenje lako može dogoditi, da koji učenik analfabetskog tečaja stane sumnjati, je li on doista trbušni govornik, a i onako je narod veoma nepovjerljiv prema pismenima. Uistinu mi imamo u grlu i ustima za naš govor sviralu, koja je obrnuto okrenuta, glas ide iz ustiju van, a ne ide unutra. Kada se na to savjetovalo uzeti u ruke Gramatiku

dra. Maretića pa čitati njegovu fiziologiju ili nauku o glasovima, da ne bude više do metode nego do istine, savjet se nije uvažio. Kako se to moglo dogoditi, premda je upravo školi zadaća znanje?

Nema rasprave, da škola mora biti kuća istine, jer istina je ono, što je isto na pr. 2×2 je svaki dan 4. Zbog istine je škola kuća sklada ili harmonije. Ako je u njoj nesklad ili disharmonija, onda škola nije dom uspjeha, pojava je dakle bolesna. Jedini lijek, da škola ozdravi, jesu jasni pojmovi.

Nema školskoga pitanja, a da se kod Hrvata nije o njem u javnosti pisalo i ustanovljivalo, što valja, a što ne valja za rad (grčki se »rad« kaže »praksis«). Za kronološko (vremensko) promatranje naših školskih pitanja (problema) skromno je osnovan ovakav pregled u heme-roteki (zbirci novina) osječkoga muzeja, gdje se može dobiti orijentiranje (usmjerivanje) za promatranje među ostalim također i preko 100 godina stare zablude u načinu školskoga učenja narodnoga jezika. Pisalo se o metodi učenja i gramatike i literature u srednjoj školi odmah u 1. godištu pred 55 godina stručnoga časopisa hrvatskih srednjoškolskih profesora »Nastavni Vjesnik« godine 1893. Ipak je prva Jugoslavija napustila u srednjim školama također učenje povijesti t. j. razvitka književnosti uve-davši promatranje pojedinih pisaca ali ne što su pisci pisali nego kako su pisali t. j. osobno ocjenjivanje i to samo nekih pisaca. To je dovelo također do školskoga nesklada (disharmonije), a školi je svrha sklad (harmonija). Mnogo se pisalo kod Hrvata o pitanjima pučke škole, a napose o uzrocima analfabetizma na pr. u 1. i 2. godištu zagrebačkoga učiteljskoga staleško-prosvjetnoga časopisa »Jedinstvo« godine 1922. i 1923., što ga je izdavalo »udruženje jugoslavenskoga učiteljstva povjereništvo Zagreb«. U 9. broju toga časopisa za rujan 1922. štampan je sažeto i mirno napisan člančić u 1. i 2. stupcu 141. strane »Borbe o metodu«. U njem pisac s potpisom »M« spominje i one, koji su ne samo protiv toga, da se učitelju nalaže metoda (kod Hrvata se, u školi učitelju nalagalo znanje), nego poriču školskoj upravi i propisivanje obučnih planova. Hrvati su u školama mjesto pla-nova, programa i uputstava imali naučnu osnovu, koja je bila samo sadržaj štampane školske knjige. (Grčka riječ »planao« znači: tumaram, lutam, obilazim dakle tražim. Od toga je i naziv zvijezde ophodnice »planet«).

Nekako u isto vrijeme zagrebačkoga pisanja o metodi u Švicarskoj u Zürichu godine 1920. štampa se njemački prijevod francuskoga učitelja Henrija Roorde knjiga pod natpisom »Der Lehrer hat kein Gefühl für das Kind« (»Učitelj nema osjećaja za dijete«). U toj knjizi pisac spomenuvši, da u školi radi 25 godina, o metodama na 12. strani piše: »A ludost naših metoda ublažuje se razumom i dobrotom onih, koji ih upotrebljavaju.«

Kada promatramo prošlost školstva kod Hrvata, uvjeravamo se, da kod njih nije u običaju bujica riječi u zanosnom pisanju uputa učitelju za poučavanje nego zanimanje za ono, što je najglavnije u definiciji znanosti ili znanja, a to je objekt (predmet), što naime treba u školi promatrati a ne kako. Osim nečistoće prevelike naša je narodna tuga i strah od slova t. j. nepismenost, o čem ima vijesti iz davnine. O poučavanju pastira i pa-stirica (omladinski problem još danas za pohađanje škole neriješen) na pašnjacima u čitanju i pisanju na pr. u Bosni ima pisana vijest već u staro vrijeme dolaska franjevacu u Bosnu. Poslije toga štampa se najstariji

hrvatski štampani priručnik za poučavanje u čitanju glagolska knjižica godine 1527. kod Andrije Torresanija u Mlecima »Introductorium croatice«. O tom piše na 38. strani knjige bivšega osječkoga srednjoškolskoga direktora akademika i izučavatelja kulture u Slavoniji Slavonca Brođanina dra. Tome Matića »Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda«, izdala zagrebačka akademija g. 1945. U takovim starim priručnicima kod Hrvata su bile upute za poučavanje u čitanju još i kasnije redovno vrlo kratke.

Kada smo se konačno našli pod zajedničkim krovom Jugoslavije, prvo je bilo pitanje način ili metoda rada. U našoj se štampi ili »javnom mišljenju« pojavilo kao prvo pitanje: »A što sada?« Zadovoljstvo je bilo zbog novosti, da vladar govori našim jezikom, no treba za novu državu raditi. Odgovori na gornje pitanje bili su veoma poučni, na papiru, ali tražili su ljude i to junake istine. Među ostalim na primjer u brošuri hrvatskoga publiciste Milana Marjanovića piše, da najprije trebamo: 1. ceste i željezničke pruge, pa će nestati pasivnih krajeva. I onda štampao je kao drugi odgovor za naš postupak ili metodu u javnom našem radu napisavši tri puta ovako: »Škole, škole, škole«.

No u metodi rada za državu t. j. ono, što se »drži«, pocijepao nas je dualizam (dvojstvo), koji onaj dio naroda, što razumno i mirno čuva iskustvo prenoseći ga od oca na sina, izriče u poslovičju ovako: »Više žestine nego mudrine.« Jedan je dio naroda bio za mudrinu, a drugi je bio za žestinu pod utjecajem one stare nesreće u našoj historiji — bogumilstva. Ne mudro nego novo bit će način ili metoda u školskom radu zato, jer je i država nova.

Kako se Osijek ponosi nazivom »đачki grad« od starine ima bogato iskustvo u školstvu. Pisalo se i o novom u školi prvih godina prve Jugoslavije. U 46. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 23. II. 1919. o đачkim odborima ili vijećima u feljtonu pod natpisom »Đачki sovjeti« o članku, što ga je napisao srednjoškolac u zagrebačkim novinama »Jutarnji list« od 8. II. u 3. stupcu 2. strane mirno bez žestine i taktično piše: »A šta bi htjeli naši mladi prijatelji? »Novo hoćemo, novo, novo, novo...« Staru školu valja srušiti do temelja, pače i sam temelj, a sagraditi nešto novo, ljepše i bolje...«

Zašto se to hoće, odgovara srednjoškolac u svom zagrebačkom članku ovako: »I doći će novo pokoljenje: novi đak, nova škola. Past će crkva, nacija i država. Čovjek će čovjeku pasti u zagrljaj.«

Zanimljivo je promatrati, kako je pisanje o ovom đачkom gibanju ubrzo prešlo u osječkim novinama u zabavu, no nije potrebno, da se ovaj put kod toga zaustavljamo. Već u 19. broju osječkoga časopisa »Vjesnik županije virovitičke« od 1. XI. 1910. dakle prije prvoga svjetskoga rata štampan je članak pod natpisom »Samouprava učenika amerikanska novotarija« o pokusu mladoga učitelja američkoga u New Yorku godine 1897., koji je tražio postupak ili metodu, kako bi obuzdao đake svoje škole, koja je bila na zlu glasu radi neobuzdanosti. O tom je onda pisao njemački učitelj Wilhelm Müller proputovavši Sjedinjene američke države u knjižici »Amerikanisches Volksbildungswesen«, Jena 1910.

U to je doba također i zbog traženja načina ili metode, kako ne bi đaci svršivši pučku školu zaboravili pismenost, u Vjesniku županije virovitičke štampan i izvještaj o raspravljanju o pisanju zidnih novina na sa-

stanku slavonskih učitelja kao sredstvu za svladavanje našega narodnoga strašila nepismenosti. Ustanovila se nezgodnost zidnih novina zbog javnoga u njim nepoštivanja jezika i pravopisa kao i zbog nepoštivanja čovjeka, jer se pišu samo jedne zidne novine i onda, kada se netko napada, a ne pišu se još jedne za obranu napadnutoga, kome se ukraćuje pravo na ispravak.

U doba traženja metoda za školstvo u novoj državi godine 1919. hrvatski pedagog u Zagrebu u svojoj brošuri upozorava, da za našu prosvjetu nije časno, ako mjesto namještenika ministarstva prosvjete, inspektora, direktora škola, profesora, učitelja i roditelja uređuje školstvo mladež. I događaji se u školi redali dalje za posebnu stranu u knjizi historije školstva prve Jugoslavije u doba, kada u 141. broju osječkih novina »Hrvatski list« od 17. VI. 1923. o društvu »Orjuna« (Organizacija jugoslavenske narodne omladine) i Srnao (Srpske narodne omladine) na 4. strani piše: »Novosadska »Orjuna« u agoniji. Orjuna viče: »Bit će krvi do koljena«, a »Srnao« odgovara: »Do ramena«. U 166. broju »Hrvatskoga lista« od 9. VII. 1923. na 2. strani u natpisu piše: »Krvavi drumovi u državi SHS.« Škola mora time računati, da smo seljačka zemlja, ali ne u većini za gojenje žitarica nego u većini stočari, pa već u pučku školu djeca dolaze s nožem, jer će i sir režu nožem a tom zgodom i svoje školske drugove.

Onaj dio naših naroda, koji nije za žestinu nego za mudrinu, u početku je prve Jugoslavije očekivao, da će se upravo zanosno razmahati čitanje radoznale braće, koja hoće da doznaju, kako je do tada bilo i kako se živjelo. No za to je potreban bibliografski institut za popis pisanja dosadašnjega. Očekivalo se za razvitak našega javnoga mišljenja štampanje rječnika pojmova, na koju je sretnu misao došao već srpski pisac Vasa Pelagić. No u užurbanom zanosu nije se našlo vremena, odlučilo se za kritiku.

Prvi put a i zadnji put sastanak hrvatskih i srpskih profesora za promatranje organizacije škole i metoda t. j. načina školskoga rada, što je kod Hrvata a što kod Srba dobro i pametno, što nije, bio je pred balkanskim ratom g. 1911. i nikada više ovakovo poređenje sve do danas. (O tom u XIX. godištu stručnoga časopisa hrvatskih srednjoškolskih profesora »Nastavni Vjesnik« u Zagrebu g. 1911. na 821. strani: Prof. Pavletić K.: »Srpski profesori u Zagrebu.«)

Nije se odlučilo u prvoj Jugoslaviji hrvatsku školu isporučiti sa srpskom već i zato, jer su oni profesori, koji su bili na sastanku u Zagrebu g. 1911., već u balkanskom ratu u prvim bojnim redovima ginuli. Radije se škola kritizirala bez zanimanja za pojmi kritike, do kojega se može doći samo gramatičkom analizom značenja te riječi gledajući u rječnik grčkoga jezika, gdje piše, da ta riječ znači »prosudivanje«.

Albert Thibaudet u svojoj knjizi »Fiziologija kritike« (u hrvatskom prijevodu štampanom u Zagrebu g. 1944. na 10. strani) piše: »kritiku t. j. naviku na razlike, na uspoređenja i na prosudivanje, primjenu prijateljskog suđenja Nema kritike bez kritike o kritici.«

Prema tome kritika nije nešto čvrsto ni stalno. Kako nas zanima pismenost, može se spomenuti primjer kritike iz književnosti. Imamo na primjer u knjizi dr. A n t u n a B a r c a »Članci o književnosti« u »Članku o Franji Markoviću« o pojedinim hrvatskim piscima, kako je zanimanje za

njih po vremenu različito kao i priznavanje njihove važnosti promjenljivo. Zato je već u prvim godinama prve Jugoslavije za Hrvate bilo nešto posvema novo u školama mjesto učenja povijesti t. j. razvitka književnosti odabiranje samo »važnih« pisaca i kritika o piscima, kako su pisali mjesto pregleda, što su pisali. Ali ubrzo je došlo do nesklada (disharmnije), koji su to pisci »važni«. I škola je postala neozbiljna hoteći odlučivati, koji se pisci imaju učiti i čitati.

Tko se zanima za povijest t. j. razvitak književnosti, tomu je poznata stara činjenica o starima i mladima, koja se ponavlja, a zabilježio ju je dr. Antun Barac u svojoj radnji »Bilješke o »Mladima« i »Starima« u knjizi »Članci o književnosti« na 162. strani ovako: »Izjave s kojima polaze u borbu pripadnici novih generacija veoma su slične među sobom, a isto tako i obrane starijih. Mlađi redovno ističu potrebu novoga, što će biti bolje od dosadanjega, a stariji se redovno pozivaju na stečene zasluge i teškoće prilika u kojima su radili. Gotovo svaki književnik koji je u mladosti udarao na starije dolazi pod starost u priliku da se brani od mlađih — gotovo istim riječima kojima su se od njega nekad branili njegovi književni prethodnici.«

Novost je bilo i to, kada je škola stala uskraćivati đacima školske knjige za učenje književnosti, koje su Hrvati imali s trudom izrađene, i tako đaci stadoše učiti književnost bez književnosti. No najveća je novost u odnosu škole prema sredstvu književnosti, a to je jezik. Kod Hrvata se u školi jezik učio tako, da se promatrao tekst. Napisala se rečenica na tablu ili na papir, pa se promatralo ono, što je pred našim očima napisano sada. No već u prvim godinama prve Jugoslavije htjelo se promatrati, kako se napisana rečenica govorila u predhistoričko doba, kada ni nije bilo pismenosti. Stalo se vjerovati, da se može doznati postanje rečenice. To je išlo tako daleko, da je čak u osnovnoj školi na tako zvanom uglednom predavanju učiteljica maloj djeci predavala na pr. o nekoj u gramatičkoj znanosti nepoznatoj »stegnutoj« rečenici. Na primjer o rečenici: »Seljak ima kravu, tele i ovcu« postavila se tvrdnja, da je to postalo od ovoga: »Seljak ima kravu. Seljak ima tele. Seljak ima ovcu.«

Kako grčka riječ »gramatika« znači znanost o pisanju, tko tvrdi, da je rečenica postala od ovakovoga »stezanja«, taj mora obrazložiti time, da reče, u kojem je starom rukopisu i iz koje godine doista našao tako napisano u najstarijem početku razvitka rečenice.

Ovako se bez obrazlaganja unosilo u školu tezerstvo t. j. mjesto obrazloženja postavljanje teze (postavke, tvrdnje) u doba, kada se stala u pučkoj školi postavljati tvrdnja, da ne samo više ne valja hrvatski pedagog Basariček nego ni filozof Herbart, ali se nije obrazlagalo na primjerima; u čemu ne valja. Toliko se razvio zanos za postavljanje teza ili tvrdnja, da se jače razvijalo zanimanje za metodu nego za znanje, pa se mjesto znanja đacima stale predavati metode. U osnovnoj je školi jenjalo zanimanje, jesu li djeca prema propisanoj naučnoj osnovi doista u 2. razredu pučke škole naučila na primjer »jedamput jedan«, pa su se stali pojavljivati ča u višem razredu srednje škole đaci, koji nisu znali 1×1 . Ali na tako zvanom »uglednom« predavanju u osnovnoj ili pučkoj školi dijete je moralo znati i 7 metoda, kako dolazimo do znanja, da je $2 \times 2 = 4$.

U najnarodnijoj školi, a to je učiteljska škola ili preparandija, pretvorena je »vježbaonica« u »mučionicu«, svi mjesto da rade u skladu (harmoniji) muče se u strahovanju. Vođa pedagoškoga seminara preuzevši vodstvo hrvatskoga pedagoga Basarička učitelje i učiteljice, u kojih razredu vježbaju đaci pripravnici i pripravnice poučavanje pismenosti, upućuje na zanimljivu metodu izjavom: »Mi im moramo dati nešto novo«. Kod toga je pak bilo najnovije, da su učitelji i učiteljice za »ugledna« predavanja kod ovoga odnosa za novo morali šutjeti. No u školskom radu (praksi) najvažniji je svršetak rada — uspjeh. Đacima pripravnicima sastaviti metodičku jedinicu za »ugledno« predavanje bilo je tolika muka, da se događalo, te je pripravnika spasavala milosrdna učiteljica sastavivši predavanje za glumljenje uglednoga predavača i ocjena (klasifikacija) postade neozbiljna. I onda je došlo do toga, da su mali pučkoškolci stali ocjenjivati (klasificirati) na primjer kritikom: »Ovi nam po mozgu čeprkaju«. Jednoga pak dana u Osijeku na ulici đak je đaku pučke škole u živahnoj raspravi o metodi nove škole doviknuo: »Pa ti vjeruješ našem učitelju? Ja sam ga dva puta ulovio, da nam nije rekao istinu«.

Mjesto da se novac poreza državljana upotrijebio za rad u pučkoj školi prema njezinoj zadaći t. j. da nauči djecu pisati, čitati i računati, dobivajući pučka škola mjesto čitanke posebne knjige za pojedine predmete stala se miješati u poslove srednje škole, te se među ostalim događalo na primjer i to, da su u doba biranja važnih i nevažnih pisaca pučkoškolci učili pisca, kojega nisu učili srednjoškolci.

Kod svega je ovoga najvažnije, koliko je koristi bilo od vježbaonice nove učiteljske škole, u kojoj je također i konačni »praktički ispit« mjesto nekadašnje definitive bio nestvaran. Događalo se, da su učiteljice za »ugledna« predavanja u školu dolazile neispavane tjeskobno sanjajući sanje o metodičkim jedinicama. Pripravnici pak i pripravnice učiteljske škole uz narcidnu poslovicu »Bez muke nema nauke« ipak nisu doznawali metodu baš za onakovu vrstu pučke škole, kakova je kod nas možda većinom a od starine. To je naime pučka škola u jednoj sobi, u jednoj sobi đaci svih godišta zajedno. Ako mladi učitelj početnik dobije i školske knjige istom oko Božića, u Srbiji je to po selima bilo kao nešto obično, nema tu vremena za izrađivanje metodičkih jedinica, kako će zaposliti u isto doba đake svih razreda. A onda došao inspicirati izaslanik s metodom t. j. postupkom prema učitelju takvim, da ga je pitao, zašto nije svoje đake naučio novu interpunkciju, da u školi zavlada strah, dodavajući prijetnju: »Niste ih učili sigurno zato, jer je to državna zapeta?« A onda se za učitelja kod pregledavanja đачkih pismenih radnja upotrijebila metoda takova, da se pokazujući prstom na teku reklo: »Vidite toliko crvenilo vašega ispravljanja crvenom tintom — to je slika vašega neuspjeha u radu!« Dakako do drugoga inspiciranja veoma lako se promijenila u školi metoda, da bude bolja pismenost. Pošto se naime doznalo, da je opasno đacima ispravljati pogreške u pisanju, stali su učitelji i učiteljice na tabli pisati mjesto đacima diktirajući sami sebi, a đaci s table prepisivati učisto s postavljanjem teze ili tvrdnje, da se u novoj školi od sada ovo zove diktat.

U »staroj« školi hrvatska je učiteljica u 1. razredu pučke škole imala takovu metodu, da je postigla toliki uspjeh, te su djeca već do

Božića naučila mala pisana slova a velika u siječnju. Nije za početak pisanja pripravljalala djecu izučavanjem nauke o glasovima i rečenici, ali je imala takovu metodu, da djeca nisu prepuštena sebi slova stampala. Učiteljica je sjela od djeteta do djeteta u klupi i pokazujući, kako se crte vuku, skupljala buhe i uši djece svoga nečistoga naroda. Nije šetala po selu sa štapićem sa srebrnim drškom i s cigaretom u ustima pripovijedajući o svojim metodama. Nije učila čak postanje rečenica nego na primjer postanje čarapa. Postizavala je zaslugom stare hrvatske učiteljske škole ili preparandije uspjeh, da je po selu zujala u kućama muzika pletaćih igala, selo je sebi pravilo čarape, jer zdravlje čuvaju noge. A učiteljska škola postala bi još ozbiljnija u svojim metodama, kada bi ne samo buduće učiteljice učila bar malo kuhati nego bi i za buduće učitelje mjesto postanja rečenica našla metodu za postanje bar kruha, jer se događa, da mladi početnik novi učitelj dobije namještenje u selu, u kom mora učiti, kako će sebi umijesiti kruh a i ispeći, da ostane u životu za učenje pismenosti svojega naroda.

Kod otvorenja hrvatskoga učiteljskoga doma u Zagrebu u svečanom govoru nije bilo rečeno samo to, da su hrvatski učitelji postigli dom, kakav je rijetkost u Evropi, nego i to, da je kao i drugim marljivim radnicima također i učitelju mjesto samo kod njegova posla, a to je katedra u razredu. I još se kod te svečanosti reklo, da jao djeci u školi, ako je učitelj u razredu nezadovoljan. Međutim bibliografija vodeći nas kroz decenije u pregledavanju pisanja za javnost o hrvatskom učiteljstvu pučke škole na primjer u početku prve Jugoslavije u 33. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 8. II. 1919. u uvodnom članku pod natpisom »To je već previše — (Od uglednog učitelja iz pokrajine)« u 2. stupcu 1. strane piše, da je pučki učitelj sve i sva. On mora biti vrtlar, pčelar, vođa svih kulturnih društava, on je povjerenik socijalne skrbi, pravni savjetnik svojih seljana a po potrebi i općinski pisar i t. d. I onda u 1. i 2. dvobroju časopisa za narodno prosvjećivanje (uredništvo u Sotu z. p. Šid, tiskano u Osijeku) pod natpisom »Zar nam ne trebaju škole?« godine 1924. piše o razgovoru seljaka, kako bi imali više koristi od škole, ako seljaci školu poruše pa opeku među sobom razdijele.

Doživjelo se i to, da se za ocjenjivanje rada učiteljeva uvela baš kao za školsku djecu jedna riječ »dobar« ili »vrlo dobar« i t. d. a bez obavještenja, u kakvom se značenju te riječi upotrebljavaju. U Srbiji vele, da u upotrebi tih riječi za ocjenjivanje odlučuje navika. U Hrvatskoj vele, da odlučuje gramatika. Kod Hrvata su se naime upotrebljavale riječi za ocjenjivanje čaka onako, kako piše o njihovu značenju u rječniku zagrebačke akademije znanosti i to se proglašivalo u školi. A ipak se ocjenjivanjem s ovim riječima bez obrazloženja oštećivalo učiteljstvo i materijalno odlučujući, da li će učitelj napredovati u plaći. Ovo je dakle osobit primjer, kako je tezerstvo bez znanstvene gramatike štetno i za ljudsko društvo.

U pravoj školi učitelj nikako ne može biti nadničar nego samo majstor. Ta je riječ od latinske »magister«, koja je od »magis«, što znači »više«. Učitelj može u svom radu doći do uspjeha samo po takovoj metodi, da je nešto »više« od svoje okoline, o čem se kod Hrvata pisalo već prije prvoga svjetskoga rata. Bibliografija t. j. popis pisanja nas uči, kao

da je najljepše to napisano u 3. svesku zagrebačkoga časopisa »Domaće Ognjište« za studeni godine 1907., gdje pod natpisom »Samoubojstvo đaka« pisac iz Zagreba s potpisom »M. P.« spominjući o sebi, da spada među »ljude od škole« u 2. stupcu 49. strane piše: »Nijedan se život ne odživi, a da mu nije barem kadgod zasjalo sunce, zato dijete ima pravo tražiti, da mu se i u školi sunce ne zastire. Nijedan se život ne može zamisliti srećom bez ljubavi, zato ima i dijete pravo da od nas ljubavi traži. Bez toga smo prosti nadničari nikad majstori, a naše je zvanje polje majstora!«

Pojam gramatike i lingvistike.

Riječ »gramatika« je od grčke riječi »gramma«, što znači »pisanje«. Gramatika je dakle znanost o pismenosti. Gramatika promatra (observatio), kako je nešto napisano sada pred našim očima. No ima još jedno zanimanje za jezik, a to je »lingvistika«, koja nastoji, da bude nauka o »lingvi«. Latinska riječ »lingua« znači »jezik«. Dok je gramatika promatraje pisanja dakle teksta, dotle je lingvistika mudrovanje, filozofiranje, ili kako su to u Njemačkoj prozvali »filozofska gramatika«. Osobina je filozofije prozване »kraljica svih znanosti«, da njoj nije zadaća naći nego tražiti. Koliko je filozofa, toliko je na pr. određivanja pojma »mudrac« ili kako se veli grčki »sofos«. »Filozofska gramatika« zanima se u jeziku čak i za pitanje, koje je u svakoj znanosti najteže, a to je pitanje postajanja. Učenjaci još i danas nisu potpuno složni u pitanju, kako na pr. postaje svijetlo i drugo. U svakoj školskoj gramatici, što ih pišu lingvisti, mudruje se ili filozofira na pr. o postanju rečenice pa čak i o gramatičkim pojmovima, što je na pr. objekt, atribut i t. d. drugačije. Gramatika pak promatra i onda samo obavještava uvijek na isti način o onom, što u napisanom (tekstu) jest. Čim se u tom školskom poslu stane filozofirati ili mudrovati, to je početak muke učenika i učitelja. Zanimljivo je, da je u učenju pismenosti muka stara već preko 100 godina, pa je vrijedno, da se ta muka makar i u kraćem pregledu vremenski (hronološki) ogleda bibliografski to jest, što se o tom pisalo.

Vojničkoga doktora ne jezikoslovlja (filologije) nego medicine i poddirektora magazina za puščani prah Karla Ferdinanda Beckera knjiga »Organismus der deutschen Sprache« kao prvi dio knjige »Deutsche Sprachlehre« štampana je u Frankfurtu g. 1827. Kao drugi dio štampana je »Deutsche Grammatik« 1829. Beckerova je tvrdnja (teza) bez obrazloženja (motivacije), da je izučavanje jezika izučavanje mišljenja, da je jezik organizam (ustrojstvo) logički, pa je učenje jezika učenje logike t. j. nauke o pravilnom mišljenju.

Premda je tu zabludu pobijao u svojim djelima otac izučavanja njemačkog jezika (germanistike) Jakob Grimm, dugo su se za škole osobito u Austriji školske gramatike pisale prema zabludi liječnika Beckera. To je onaj Grimm, koji je preveo srpsku gramatiku Vuka Stefanovića Karadžića na njemački jezik, a promatrao je jezik njemački slušajući po Njemačkoj narodne pripovijesti (Grimove priče!) i ostale proizvode narodne. Bio je sveučilišni profesor i član akademije znanosti u Berlinu. Gramatika Jakoba Grimma »Deutsche Grammatik« štampana je u 4 sveska od god. 1819.—37.

Mudrovanje je također, kada se postavlja tvrdnja bez obrazloženja o jeziku u učenju pismenosti kod Hrvata, da pišući moramo znati i ono, što ne znaju kod svake riječi ni sveučilišni profesori, a to je postanje riječi (etimološki ili korijenski pravopis). Ali ni to se ne traži kod pisanja kod svake riječi, pa je mučenje đaka i tu zbog neodređenosti i nesigurnosti. Uistinu mi danas više niti ne možemo znati postanje ili korijen svake riječi. Muka je dakle u pismenosti za narod u školskim klupama, kada se od jedne riječi traži pisanje prema postanju a kod druge prema izgovoru, jedna riječ da se piše za oko a druga za uho. Tko želi da piše prema postanju (etimološki), kako su na pr. pisali i Srbi prije Vuka ugledavajući se u Ruse, od kojih su dobivali crkvene knjige, a u početku je i sam Vuk pisao etimološki — mora pisati sve riječi jednako pa na pr. također »vještba«, jer je riječ, što je pišemo prema izgovoru fonetički »vježba«, postala od »vješt« i sl.

Prvi u školskoj knjizi kod Hrvata Antun Mažuranić u »Slovnici hrvatskoj za gimnazije i realne škole« u Zagrebu 1859. postavlja pravila za pravopis prema postanju riječi (etimološki). No u školi nastaje muka u učenju pismenosti. O njoj je pisao u zagrebačkim novinama »Pozor« napose prof. P a c e l, pa hrvatski učenjak kasnije otpušten iz službe zbog spomenika Jelačića bana u Zagrebu g. 1870., da ga prime za sveučilišnog profesora Rusija i Njemačka — dr. V a t r o s l a v J a g i ć u prvom kod Hrvata znanstvenom časopisu »Književnik« 1864. predlaže, da se uvede pisanje prema izgovoru (fonetičko). No tomu se usprotivio Jagićev srednjoškolski direktor u Zagrebu Primorac Adolfo Veber Tkalčević, premda kod Hrvata već pisac prve hrvatske gramatike (1604.) Dalmatinac isusovac o. Kašić savjetuje pisanje prema izgovoru. Nije o. Kašić jedini, jer na muči zbog traženja pravopisa slavonski i bosanski hrvatski pisci u 18. vij. u predgovorima svojih knjiga upozoravaju, da je najpametnije pisati prema izgovoru, samo ti književnički mučenici ne znaju pravila pravopisna sastaviti, jer jezik u to doba još nije proučen znanstveno.

O nedosljednosti onih, koji o jeziku mudruju u pravopisu, može se spomenuti bar jedan primjer za dokaz njihove nepripravnosti, da budu prijateljski vođe mladeži u pismenosti. Temperamentni srednjoškolski direktor Adolfo Veber na pr. na posljednjoj strani svoje »Slovnice hrvatske«, štampane 1876., piše ovako: »Uzspio«, jer hoće da đaci uče pisati ovu riječ prema postanju (korijenski). Tu je dakle postavljena tvrdnja, da »uspjeti« znači »spješiti **uz**«, a uistinu znači »spješiti **u**«. Zanimljivo je, da se u školi muka mučila u pismenosti postanjem ili korijenom riječi već u doba prije štampanja etimološkoga rječnika F. M i k l o š i ć a (Etimologisches Wörterbuch der Slawischen Sprachen) štampanoga 1886. O ovom pak djelu piše Slavonac Virovitičanin dr. Maretić, da mu treba mnogo ispravaka, premda treba priznati, da je u slavenskoj gramatičkoj nauci značio u svoje vrijeme znatan napredak. Ne znaju dakle korijena svake riječi učenjaci, pa da znaju đaci u srednjoj školi a čak i u pučkoj ili osnovnoj!

God. 1879. napisao je srednjoškolski direktor M. Divković »Hrvatsku gramatiku za srednje i nalik im škole«, pa školski nadzornik Cuvaj u sedmom svesku svoga monumentalnog djela »Građa za povijest školstva hrvatskoga od najstarijih vremena do danas«, Zagreb, 1911. na

str. 201. piše: »U hrvatskoj literaturi nije bilo knjige, koja bi izazvala žešću kritiku.« Direktor Divković napisao je napose školsku knjigu »Nauk o rečenici« prema mudrovanju bekerovaca. Ta je knjiga puna nacrtanih kružnica, kao da je to školska knjiga za učenje geometrije, no pohvaliti se mora ipak zato, jer ne muči učenike i učitelje, da postavljaju i zareze prema postanju rečenice, što se dogodilo kod Srba. Ipak Divković ostaje kod gramatičke interpunkcije t. j. da je zarezu svrha znakom rastaviti misao od misli, kako se u Evropi (mletački tipograf Aldus Manutius) odlučilo, kada se u vrijeme izuma knjigotiskarstva u prvotiscima t. j. u prvim štampanim knjigama — inkunabulama — osjetila muka za razumijevanje kod čitanja, ako se ne rastavlja misao od misli. Ovako upotrebljavaju zarez Hrvati i Slovenci. To je tako jednostavno postavljanje zareza, da su djeca već u pučkoj školi mogla naučiti. Kada se kod Hrvata htjelo o nekom reći, da je nepismen, govorilo se, da je tako nepismen, te ne zna ni postaviti zarez. Gramatika je učila, da treba u govoru i pismu znati, o čem se nešto izriče i piše (subjekt, podmet) i što se o tom izriče i piše (predikat, prirok), i time je gotova jedna misao — rečenica dakle, koja se rastavljala zarezom od nove iza nje misli. To je dakle interpungiranje gramatičko.

Nije stvarna tvrdnja (teza), da su to gramatičko interpungiranje Hrvati preuzeli od Nijemaca, nego su to mogli preuzeti od čovječanstva, to je naime ljudima »raz — um — ljivo«. Zato je s time u vezi u ovom bibliografskom razmatranju pismenosti potrebno zabilježiti, da u zagrebačkim novinama »Narodni list« od 1. V. još godine 1946. u članku »Hrvatski pravopisi« piše: »Gramatička interpunkcija, koja među starijim ljudima ima toliko pristalica preuzeta je u glavnom od Nijemaca.« Ovdje se ne spominje nijedan primjer, što je to preuzeto od Nijemaca i što znači »uglavnom«. U ovom istom članku g. 1946. piše, da je srednjoškolce maturante u 8 godina škola učila 4 pravopisa, iz čega je razumljivo, da mora biti razlika u pravopisu među mladima i starima. Ti su naime stari učili pisati samo iz jedne jedine knjige »Hrvatski pravopis« hrvatskoga jezikoslovca dra. Broza, o kom je Slavonac sveučilišni profesor i akademik dr. Maretić u stručnom časopisu hrvatskih srednjoškolskih profesora »Nastavnom Vjesniku« g. 1893. pisao, da je knjigu »Hrvatski pravopis« napisao ozbiljno. Ta knjiga dra. Broza štampana g. 1892. ostaje i dalje i ozbiljna i jedina pogotovu poslije pisanja dra. Maretića g. 1900. u »Nastavnom Vjesniku« o pitanju, je li hrvatski jezik organizam logički. Uistinu mi ne mislimo na logiku t. j. nauku o pravilnom mišljenju, kada govorimo na primjer: čisto zmazan, zdravo bolestan, a muž ženi reče »brate« i t. d. Prema tome ne možemo ni pišući postavljati zarez logički.

Već kod čitanja natpisa spomenutoga članka »Hrvatski pravopisi« u »Narodnom listu« u Zagrebu g. 1946. nemoguće je misliti logički t. j. po pravilima nauka o pravilnom mišljenju, da Hrvati »pravo« pišu na nekoliko načina. Kada se kaže: »Idi pravo!«, razumije se samo jedan »pravi« put. Nije dakle posljedica pravopisnoga nerada u školi četverostruki način pisanja zbog preuzimanja nečega od Nijemaca, nego je to zanos pravopisni za logiku godine diktature g. 1929. Te se godine naređivalo ča pučkim školama, neka djeca postavljaju zarez prema tome: 1.) od čega je rečenica u predhistoričko doba postala; 2.) neka se jedamput ograđuje zarezom s lijeve i s desne strane logička kategorija vremena, mjesta i t. d.

na primjer prilog ili adverb »međutim« i sl., a sada ne ograđuje, premda pravopisna komisija nije niti štampala niti popisala te priloge; 3.) neka daci postave zarez ili ne postave prema tome, je li zavisna rečenica iza nezavisne ili nije, pa da djeca pamte za ovo latinsku riječ »inverzija« (obraćanje), premda škola (grčka riječ!) za svoju kulturu (latinska riječ!) više ne treba znanje latinskoga i grčkoga jezika. Ta je logika godine 1929. bila obrnuta već zbog činjenice, koju je za povijest razvitka hrvatske pismenosti ustanovio Slavonac sveučilišni profesor hrvatskoga jezika dr. Stjepan Ivšić u 1. broju zagrebačkoga časopisa »Hrvatski jezik« godine 1938. u 1. bilješki na 4. strani o posljednjoj pravopisnoj reformi zapisujući, da se »o toj reformi nije moglo niti smjelo slobodno raspravljati«. Međutim kada su imali reformirati svoj pravopis Slovenci g. 1936., njima je bilo slobodno u javnosti o svom pravopisu raspravljati. No Slovenci su se tada u tom raspravljanju toliko zanijali, da su sebi napravili 4 pravopisa, ali pišu i dalje nedosljedno. Na primjer Slovenci još i danas jednu riječ pišu za oko (etimologički) a drugu za uho (fonetički) pa imaju dva »prava« pisanja ća i u jednoj te istoj riječi na pr. »zvezka«.

Zanos za povećavanje broja pravila o postavljanju zareza za muku đaćku nije se slegao ni u našim danima. Među ostalim na primjer u 33. broju beogradskih novina »Književne novine« od 28. IX. još g. 1948. pod natpisom »O jeziku Poletarca«, jer se u školi ne uči znanstvena gramatika već godinama, piše, da u tom mjesečnom časopisu za učenike najmlađih razreda stariji i mladi književnici pišu tako, da »ovih malih šesnaest strana kipte stotinama grešaka«, a zbog nepoznavanja pravopisne knjige kod Hrvata nepotrebno se o zarezu na primjer zahtijeva u »Književnim novinama« i ovo: »Vremenske rečenice u inverziji ne odvajaju se zapetom«. Hrvati kod pisanja nikada nijesu sebe razapinjali tolikom zareznom brigom, jer su pišući mislili samo na misao.

Godine diktature 1929. htjelo se od Hrvata, da ća i zarez postavljaju logički baš u doba, kada se Slavonca Osječanina biskupa Strossmayera sveučilišta profesora filozofije d r a. A r n o l d a znanstveno pisana školska knjiga »Logika« izbacila iz hrvatskih škola, a da se to u ime logike bez »načela razloga« pred javnošću nije obrazložilo (motiviralo). Međutim filozofija i gramatika su toliko mudre znanosti, da to znaju obrazložiti. Osobina je Broz-Boranićeve knjige »Hrvatski pravopis«, da je razumna t. j. uči pisanje obrazloženo (motivirano), a to je onda znanost. Filozofska naime znanost riječju »glupost« nazivlje u čovjeku nedostatak moći prosuđivanja (dijudikacije). Njemački filozof Schopenhauer uči, da je to tupost u upotrebi zakona uzročnosti, nesposobnost za ulančavanje uzroka i posljedice. (Ovako piše u knjizi »Philosophisches Wörterbuch« profesora u Jeni dra Heinricha Schmidta, Leipzig 1916. na 61. strani kod riječi »Dummheit«.) U svojoj doktorskoj disertaciji Schopenhauer baš u početku 19. stoljeća, kada se kod Nijemaca mijesha gramatika s logikom bez obrazloženja, godine 1813. piše, da je riječ »zašto« majka znanosti. Hrvati ovu knjigu S c h o p e n h a u e r o v u o obrazlaganju (motiviranju) pod natpisom »O n a č e l u r a z l o g a« imaju u hrvatskom prijevodu. Preveo ju je Viktor Sonnenfeld, a štampana je u Slavoniji u Osijeku godine 1941. u zanimljivo doba, kada se g. 1943. u Zagrebu mjesto M a r e t i ć e v e Gramatike u škole uvodi Gramatika Osječanina d r a. F l o r s c h ü t z a, koji u knjizi pred učiteljem i đakom priznaje, da se tumačenje postajanja

rečenica (posve suviše za učenje đaka u srednjoj školi!) ne može obrazložiti. I time se praksa bekerovskih školskih knjiga završila. To je ono doba hrvatske pismenosti, kada zagrebačka vlada službenim spisom od 17. VI. 1942. bez akademije znanosti naređuje izraditi nacrt korijenskog pravopisa i već iste ove godine 1942. štampa se u Zagrebu knjiga »Korijensko pisanje«, po kojoj se ima mjesto »ije« pisati »ie«. Iste pak godine 1942. u »Radu« zagrebačke akademije znanosti štampa se istraživanje sveučilišnoga profesora Dubrovčanina dr a. Rešetara s rezultatom, da se ima pisati »ije«, i te je onda godine 1942. dr. Rešetar umro u Firenci. Dvije dakle istine »pravoga« pisanja »ije« — »ie« za učenje pismenosti školske mladeži, koja ima, da u svoje učitelje gleda s povjerenjem učeći čvrsta pravila pravopisna. Godine 1942. ima se pisati i »ije« i »ie«, kada se približuje upravo 50 godina, što je bilo štampano dr a. Maretića istraživanje »D a l i i e i l i i j e ? « u stručnom znanstvenom časopisu hrvatskih srednjoškolskih profesora »N a s t a v n o m V j e s n i k u « u Zagrebu godine 1893.

Ovomu je potrebno dodati nešto do sada slabo poznato. U prvoj slavonskoj štampanoj knjizi štampanoj za Slavonce godine 1707. — 235 godina dakle prije godine 1942. — »Put nebeski« franjevca o. Ivana Grličića našli smo u predgovoru, da je o. Grličić u toj najstarijoj slavonskoj knjizi tražeći za Slavonce pravopis odabrao talijanski te piše, da je pisanje »ie« uzeo od Talijana. Ovo se onda podudara s upozorenjem u svečanom predavanju zagrebačke akademije g. 1885., da je »ie« pisanje talijansko, o kojem će se akademijinu predavanju kasnije nešto priopćiti.

Kada u školi đak, pa bio i najmlađi, na primjer povuče jednu crtu na tabli, zahtijeva se za ocjenu (klasifikaciju) njegova znanja, da učitelju reče, zašto ju je povukao, a zancsni zapovjednici učiteljima bekerovci u školskom radu na toliko važno za znanost obrazloženje ne će da misle. Ne će da promatraju, kakav je u razredu položaj učitelja, kojemu se zapovijeda, da mora đacima predavati bez obrazloženja samo s postavkama (tezama, tvrdnjama). Na ovakav način školske obuke bekerovske škola ne može nikako postići svoju svrhu, a to je obrazovanje ili oblikovanje (formiranje, formatio, die Bildung) inteligencije. (Ova latinska riječ »inteligencija« znači »raz — um — ijevanje«, »shvaćanje«, Slovenci inteligenciju nazivlju »razumniki«.) I ovo se školsko pitanje kod Hrvata također u javnosti ispremlatilo davno, bibliografija nas upućuje na primjer na zagrebačke novine »Obzor«, u kom se u jednom feljtonu ustanovilo, da kod Hrvata inteligencija nije mogla narod voditi, jer je bila helotizirana. (U staroj Grčkoj se riječju »helot« nazivao rob.) Država nije olakšavala život, a to je zadaća države, kako veli seljački slabo školovani narod, da nas hrani i brani, pa su se školovani zbog teškoga života i sami dali helotizirati, jer su i njihovi učitelji u školi bili helotizirani. Tako se riješilo pitanje, da li škola vodi ili je vođena.

Da se ne bi tko uznemirivao, što se u ovom pregledavanju bibliografije t. j. popisa pisanja zabilježilo, što su filozofi pisali tumačeći glupost, dodaje se, da je glupost ljudski ponos, od davnine je slavna. »Slava« je naime pripovijedanje o nekom s pohvalom. (Fama cum laude). I odmah u Evropi među prvotiscima (inkunabulama) t. j. prvim štampanim knjigama štampa se u početku 16. stoljeća također i knjiga Erazma Ro-

terdamskoga »Pohvala gluposti«. Sjedi Glupost na katedri i predaje, kako ona surađuje sa svim ljudima na ovom na sve četiri strane lijepom svijetu bez obzira na dob počevši od djece do staraca i baš kod svih zvanja. Bez njezine suradnje ne bi se ljudi mogli niti udruživati. Ne bi bilo prijateljstva, da prijatelj prijatelju ne uvažava njegove slabosti, pače brak se osniva na uvažavanju svakojakih nerazumnosti. Ljudi mažu društvenu vezu međom gluposti zato, jer tko želi obrazlagati i dokazivati, mora misliti, a mišljenje je već grčki filozof Platon uvrstio među najteže ljudske poslove. U strahu od posla, a to je pojam lijenosti, glup čovjek posao radije zamijeni služenjem strastima.

No već je vrijeme, da se povratimo s našega izleta bibliografskomu promatranju hrvatskoga učenja pismenosti.

Iz kronike događaja pismenosti pred pojavom znanstvenoga gramatika rođenog u Slavoniji.

Bilo je to godine 1881. u Zagrebu. U to se doba, kada dr. Maretić još nije zasio na stolicu sveučilišta Slavonca Osječanina Strossmayera, dogodilo, da se hrvatskim učiteljima narodu najpotrebnije pučke škole za pismenost bez ikakvih primjera iz jezika za dokazivanje na javnom sastanku priopćuje gola tvrdnja (postavka, teza), da gramatika nije gramatika, gramatika je logika. Mjesto znanosti u školskom radu predlaže se tezerstvo, t. j. osnivanje znanja na tezama. Narod plaća poreze, da u školi vodi do besposlice tezerstvo. Spomenulo se, da se »rad« grčki veli »praksis«, škola će postati dakle nepraktična (nespretna) samo zato, jer se ne priznaje stara latinska rečenica o staroj školskoj praksi: »Teorija bez prakse — kola bez osovine«. (Theoria sine praxi, currus sine axi.)

Dr. Maretić, rođen u Virovitici u Slavoniji g. 1854., promoviran je za doktora filozofije u zagrebačkom sveučilištu godine 1883. Godine 1885. sluša u leipziškom sveučilištu predavanja iz slavenske i indoevropske komparativne (poredbene) filologije (jezikoslovlja), a g. 1886. u Pragu. Iste godine 1886. počinje predavati u zagrebačkom sveučilištu, a prvo izdanje njegova glavnog životnog djela, jedinog svoje vrste u hrvatskoj nauci, »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika« štampano je godine 1899. Prije svega toga u predavanju profesora učiteljske škole u Somboru M. Petrovića, što ga je u XI. glavnoj skupštini hrvatskog pedagoško-književnog zbora u Zagrebu predavao 29. XII. 1881. (štampano u knjizi »Prva desetgodišnjica hrvatskoga pedagoškog-književnog zbora u Zagrebu«, nakladom hrvatskoga pedagoškog književnog zbora 1882. na str. 80) piše: »Slovnici može biti samo usko ograničeno mjesto u narodnoj školi. Ona je predmet gimnazijalni gdje učiteljima pravi više muke nego ikoji drugi predmet. To je sasvim naravno, jer je slovnica logika jezika«.

Istu je голу tvrdnju postavio u prvoj potpunoj Gramatici srpskoga jezika za srednje škole u Srbiji Stojan Novaković g. 1894., kao da je rečenica baš uvijek pravilan logičan sud, kadgod otvorimo svoju sviralu, što je zovemo »usta«. Novaković je bio takav školski zapovjednik, da on u svojoj jednoj školskoj gramatici u bilješki upozorava, da je to za učenje teško, ali zato treba da učenik i učitelj dugo »vježba«.

ju«. Već g. 1895. u srpskom časopisu »Nastavnik« ogorčeno je a opširno pisao prof. Ljubomir Protić, kako je u školama srpski jezik učiti teško, pod natpisom »O reformi nastave srpskoga jezika u nižim gimnazijama«. Od toga doba pa sve do danas u Srbiji se prazno vjeruje, da je pismenost naučiti teško, i bez uspjeha se ta zabluda pobija u razgovoru s ministarskim izaslanicima i školskim revizorima i očajnim učiteljstvom.

Akademija znanosti dala nam je ocjenu.

Prigodom uvođenja prve kod Hrvata znanstvene Gramatike hrvatskoga jezika u škole dr. Maretić je kao uzrok dotadašnjemu neuspjehu u učenju pismenosti označio dvoje: neznanje i nerazum. Doista nema veće logičke inverzije (obraćanja) u školskom radu (praksi), nego kada netko druge uči pismenost, a nema jasan pojam, što je gramatika t. j. »ključ svih znanosti.« O pojmu gramatike poučila je Strossmayerova akademija u Zagrebu već na početku prve Jugoslavije godine 1924. u svom izdanju VII. knjige »Znanstvenih djela za opću naobrazbu«, za koje djelo nemamo dovoljno razvijenu jaku volju za postavljanje na pisači stol, a to je dra. Maretića »Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom«, u kom kod riječi »slovnica« piše: »S l o v n i c a, Grammatik, najprije u I. Mažuranića i J. Užarevića njemačko-ilirskom slovaru u Zagrebu 1842.; to je prijevod grčke riječi: grammatike izvedene od »gramma«, t. j. slovo (ali gramatika ne govori samo o slovima, a i »gramma« ne znači samo: slovo, nego i pismo, vještina u čitanju i pisanju, znanje, književnost); bolja je svjetska riječ: gramatika.«

Iz ovoga se jasno vidi, tko u školi predaje đacima književnost, da mora znati gramatiku već zato, jer u školi još nije napušteno ispravljanje đaćkih pismenih zadaća.

Poznata je ona latinska o pojmu, što su ljudi: »Homines sunt voluntates«. (Ljudi su volje). Ako je dakle našem neuspjehu u pismenosti uzrok neznanje i nerazum, onda za naše kulturno ozdravljenje odlučuje volja, hoćemo li pismenost ili ne ćemo. Dijagnoza (prepoznavanje) nas uči, da su upravo školovani ljudi, jer se pišući plaše od slova i istine, krivi, što u našem narodu nema mnogo volje za pismenost, a prema pismenosti ima mnogo nepovjerenja. To je onda naš narodni karakter. O našem pak karakteru progovorila je najviša kod nas ustanova za traženje i čuvanje istine akademija znanosti u Zagrebu već 39 godina prije dra Maretića »Hrvatskog ili srpskog jezičnog savjetnika«. (O narodnom karakteru srpskoga naroda progovorila je u posebnoj knjizi srpska akademija u Beogradu godine 1910.).

Poslije predlaganja u prosincu g. 1881. u Zagrebu, neka Hrvati u svoje pučke škole uvedu zabludu, da je njihov jezik u svako doba razgovora logičan, u istom zimskom ledenom mjesecu prosincu (i kada je biskup Strossmayer umirao, padao je snijeg) godine 1885. Strossmayerova akademija znanosti u Zagrebu izvještava, zašto hrvatski narod dobro pisanje ne može naučiti. Slavila se pedesetgodišnjica »ilirskoga« pokreta pod vodstvom hrvatskoga preporoditelja dra Ljudevita Gaja. Prigodom te proslave u svečanoj sjednici filologičko-historičkoga razreda zagrebačke akademije znanosti i umjetnosti 4. XII. 1885. akademik Pero

Budmani svoje predavanje »Pogled na historiju naše gramatike i leksikografije od 1835. godine« završio je ovim riječima: »Što nas najveće kod ovoga smeta, to su upravo naše mane: lijenost, s koje ne ćemo da se trudimo mijenjajući ono, na što smo naučni; taština, s koje bismo se htjeli pokazati kao odrasli ljudi među kulturnijem narodom a ne kao djeca, koju još treba odgajati. A kao djeca često se ponosimo i to kao razmažena, premda nas doduše doslije ni udes ni drugi narodi nijesu razmazili: kao takovi shvatamo neprijateljem onoga, koji u čem drukčije misli i koji nas kori.

Da bi još tu što treće bilo, mržnja jednoga dijela naroda prema drugome, ne mogu vjerovati, premda smo strašnijeh stvari u ove dane doživjeli. Otresimo se svega toga; neka nam slovo bude: ljubavi napredak, a najveću ćemo slavu iskazati Gajevoj uspomeni, ako uzidemo stazom, koju nam je on otvorio i završimo ono, što je on počeo.«

Ove su riječi štampane na 185. strani knjige, koja je u velikom mnoštvu znanstvenih djela, što ih je od svoga početka rada do danas objelodanila zagrebačka akademija, najznatnija. Ona je na uzburkanom moru hrvatskoga traženja istine kao kakav svjetionik — »lux veritatis« (»svijetlo istine«). U toj se naime knjizi ogledava pregled rada akademika u pojedinim znanostima, a natpis joj je »U proslavu pedesetgodišnjice preporoda hrvatske knjige god. 1885.« Zagreb 1885.

Prema ovoj ocjeni (klasifikaciji) — najviše ustanove za vodstvo naroda do doznavanja istine — naše radljivosti u pismenosti nismo dakle junaci za gledanje istini u oči, pa se zato i mrzimo. Filozofska znanost tumači, da je mržnja strah. Čovjek od čovjeka iščekuje zlo, pa bio istoga jezika i krvi.

U istom ovom akademskom predavanju piše, da se zbog »pravoga« pisanja dijelimo u dva tabora i to neprijateljska, premda je baš pisanje slaganje, harmonija ili kako pišu stari slavonski pisci 18. stoljeća »slovosložje«.

I još se u predavanju akademika Budmanija ustanovljuje, da se kod nas piše i štampa previše. To znači, da se čita premalo, o čem ćemo se i mi moći uvjeriti u nastavku ovog našeg promatranja pisanja o pisanju. Pa i onaj, tko se laća pera, da pred javnošću piše, ne čita, a i zbog ustanovljene lijenosti i taštine ne osvrće se na one, koji su prije njega trudeći se pisali.

Godine 1906. u »Hrvatskom Kolu Matice hrvatske« sveučilišni profesor filozofije u Zagrebu dr. Albert Bazala u svom predavanju »Narodna kultura« spomenuvši, da novine pišu za volju senzacija (uzbuđenja) i dohotka, na 278. strani piše: »Novine bi kao i škola morale biti rasadnice narodnoga duha i osjećaja, a upravo su prečesto tuđinske, po sadržaju i rdavom obliku, po iskvarenom jeziku i pravopisu.«

Tomu na istoj strani u bilješci dr. Bazala dodaje i ovo: »Suverenom nekom bezbrižnosti novinstvo za to ne mari držeći gotovo svu gramatiku filološkim mudrolijama. Ima doduše i takovih, ima i zasukanosti, ali nešto više pažnje bi novinstvo moglo posvetiti jeziku to više, što je u njem često sadržana neka posebna niansa misli i čuvstva, koja izvire iz osebnosti duše, koja se u jeziku odrazila i učinila ga time jednim od najvažnijih obilježja naroda.«

Dodaje se, da se u novinama može poopćavati (generalizirati) o čitavoj gramatici — »ključu svih znanosti« — da je pusto mudrovanje, samo onda, ako se pred javnošću o gramatici piše ne spominjući nijedan primjer nijednu riječ iz jezika za obrazlaganje. O jeziku se može pisati istinito samo uz primjere iz jezika, kao što se o matematici ne može pisati bez brojeva, inače je onda i to samo mišljenje bez obrazloženja dakle također mudrovanje.

Godina hrvatske pismenosti 1899.

Kada je kod Hrvata u književnom radu klonuo i Dubrovnik i Dalmacija i gornja Hrvatska, u oslobođenoj od Turaka Slavoniji prihvatiše se u 18. vijeku posla prosvjetnoga književnici slavonski, te pišu također i hrvatske gramatike (Relković, Lancosović). O toj klonulosti piše na 364. i 365. strani izvrsnoga djela sveučilišnoga profesora dr. a. Drechslera (Vodnika) »Povijest hrvatske književnosti«, izdala Matica hrvatska u Zagrebu 1913., u kojoj knjizi dr. Drechsler s osobitim uspjehom uči dake povijest književnosti u doba, kada se također i o književnosti t. j. narodnoj duši htjelo učiti.

Zabavno je promatrati, kako je među tim slavonskim književnicima XVIII. stoljeća jednoga dana Relković zaželio u jednoj svojoj knjižici da među Slavonce uvede pravopis prema postanju riječi etimološki, ali ga je za taj posao onesposobilo neznanje bez njegove krivnje u doba djetinjstva hrvatske gramatičke znanosti. No konačno je u 19. vijeku oslobodio Hrvate od muke u pismenosti upravo Slavonac. Kod Hrvata je mjesto školske Gramatike Zagrepčanina Mirka Divkovića uvedena Slavonca Virovitičanina dr. Tomislava Maretića Gramatika, u kojoj je najznamenitije svakako to, da Maretićeva u školu uvedena Gramatika ima predgovor. To znači, da školski pisac želi s učenikom i učiteljem prijateljski odnos.

G. 1900. Maretić je u zagrebačkom stručnom časopisu hrvatskih srednjoškolskih profesora »Nastavnom Vjesniku« pisao, da jezik nije logički organizam. Zagrebački srednjoškolski direktor i hrvatski pisac Divković na miran je način primio raspršavanje magle u školskoj mucu promatranja jezika, po komu smo sve, što jesmo, a opravdavao se Divković valjano neslogom dakle neskladom školskih pisaca gramatika.

Da sveučilišni profesor i akademik dr. Maretić od svog golemoga rada u promatranju našega jezika nije baš ništa drugo stvorio, samo time, što je školu oslobodio od mudrovanja i uveo promatranje u gramatici, koja se poноси nazivom »ključ svih znanosti«, ostaje mu zahvalna i trajna uspomena i učenika i učitelja. Zato je potrebno bar malo ogledati, što u Predgovoru svoje školske knjige piše.

U prvom izdanju svoje »Gramatike hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola«, Zagreb 1899. u predgovoru dr. Maretić piše: »U nauk o rečenici uzeo sam onoliko, koliko sam držao, da je učenicima vrijedno i potrebno znati; mislio sam, da ne smijem u taj dio gramatike natrpiti kojekakvih mudrolija, koje samo mladež i učitelja muče, a nijesu ni od kakve koristi za gramatičko učenje ni hrvatskoga ni drugih, koji se u našim srednjim školama uče.«

U drugom izdanju svoje »Gramatike hrvatskoga jezika« štampane u Zagrebu 1901. dr. Maretić piše: »Bilješka sadašnja. Ja sam lani u »Nastavnom Vjesniku« knjiga VIII. razložio, kakve su to mudrolije i dokazao, da im nikako ne može i ne smije mjesto biti u školskoj gramatici. Ja dođuše dobro znam, da tih mudrolija ima u školskim gramatikama, što se upotrebljavaju po austrijskim srednjim školama; a znam i to, da tome nije nikakav drugi uzrok nego pretjerana konservativnost, koja ne dopušta lako, da se iz školskih knjiga i iz naučne osnove štogod izbaci, što u njima stoji već koji desetak godina, pa bilo to makar kako nepotrebno i krivo. Koji se u zaštitu tih mudrolija još danas pozivaju na njihova pravoga zastupnika K. F. Beckera, oni tim dokazuju, da nemaju pojma o napretku jezikoslovne nauke u čitavoj drugoj polovini 19. vj., koji napredak sa svim svojim smjerom i duhom stoji u potpunoj protivštini prema gramatičkom razvoju pomenutoga Beckera.«

Poslije izlaženja na svijet Maretićeve velike Gramatike godine se 1899. vjerovalo, da se nije rodio, tko bi Hrvatima mogao napisati Gramatiku novu, tko bi im na pr. za izricanje misli otkrio drugačije rečenice. Međutim ipak se to dogodilo. Godine, ako se točno sjećam, 1905., štampana je osječkoga đaka rodom iz Novoga grada Osijeka sveučilišnoga profesora dra. Josipa Florschütza Gramatika, koja uči đake oblike jednako kao Maretićeva. U toj se Gramatici i glagoli dijele u 6 vrsta kao i kod Maretića, koja je razdioba za učenje tvorbe glagolskih oblika u školskoj praksi jedina sposobna za postizavanje uspjeha u školi. Međutim u istoj gramatici Florschütz uvodi u hrvatsku školu bekerovsko mudrovanje o postanju rečenica. Gramatika se dra. Florschütza učila u ženskom liceju.

Godina 1929.

Iz Maretićeve Gramatike učilo se u hrvatskim školama 30 godina (1899.—1929.). Učilo se iz nje i u Srbiji, šampala se u Beogradu u izdanju Gece Kohna. Godine 1929. uvedene su u hrvatske škole Gramatike zagrebačkoga srednjoškolskoga direktora Stepana Musulina. Štampane su za svaki razred niže srednje škole kao posebna knjiga, učenje jezika u koncentričnim krugovima t. j. u svakom se razredu u jednoj školskoj godini ima naučiti čitava gramatika proširujući krug opsega gramatike nižega razreda dodacima za krug opsega u višem razredu. To otežava đaku traženje gramatičkog pravila kao i ponavljanje kod učenja gramatike, jer nema sve u jednoj knjizi.

Protiv ovakova načina (metodi) u učenju jezika u koncentričnim krugovima pisao je već g. 1895. kod Srba srpski profesor Protić u »Nastavniku«. No u školi ne radimo bibliografski t. j. s osvrtanjem na sve, što se pisalo prije nas. Zato niti nema blagoslova u radu (praksi) s najvećim blagom, što ga ima narod, koje je blago spomenuo u svom govoru pred 74 godine ban Ivan Mažuranić. U 10. broju časopisa hrvatskoga pravničkoga društva »Mjesečnik« za listopad 1944. pod natpisom »Sedamdeset godina hrvatskoga sveučilišta« iz govora prvoga hrvatskoga bana pučanina Ivana Mažuranića kod otvorenja hrvatskoga sveučilišta dana 19. X. 1874. u latinskom jeziku na 459. strani piše: »Narod hrvatski djecu svoju drži za svoje najdragocjenije blago.« (»... gens Croata liberos suos pro thesauro suo pretiosissimo reputat.«) No pisanje propada u ponor za-

boravi. Pače i sama se bibliografija baca u ponor zaboravi kao na primjer bibliografija pisanja t. j. iskustva hrvatskih profesora u 50 godina zagrebačkoga stručnoga časopisa »Nastavni Vjesnik« ne može se u ruke dobiti.

Gramatike direktora Musulina nemaju predgovora, iz kojega bi se mogao uputiti učitelj i učenik, zašto se jezik uči na novi način. Predgovor je potreban već zato, da ne bi zbog traženja pojmova gramatičkih i zbog nedokazanih tvrdnja na pr. o postanju rečenica nastala u školi besposlica, na koju se već god. 1908. tuži srpski prof. dr. Turoman pišući o neradu škola u Srbiji. To vodi školu do neznanja, pa onda je i ocjenjivanje đaka nepravedno, jer đaci idu u školu zbog uspjeha. Direktor Musulin uči, da se kod svake vrste rečenica ne može znati, kako je postala, nego samo kod nekih, a i gdje se zna, tu školska knjiga uči neodređeno. Na pr. o najpotrebnijem znaku za razumijevanje kod pitanja zareza đaka i učitelja uči, da se tu i tu »obično« postavi zarez. I nije nerazumljivo, što su sad ostavši bez vodstva Maretićeva u pismenosti đaci stali učiti gramatiku verbalistički. (Latinska riječ »verbum« znači »riječ«, upotrebljavaju se dakle riječi u rečenici bez zanimanja za značenje.) Pa i pišući pismene zadaće đaci zbog neodređenosti u učenju više ne znaju, kako će zadovoljiti učitelja.

Pošto se u prvoj Jugoslaviji u školama napustilo promatranje onoga, što u jeziku jest, na knjižarskom se tržištu stao pojavljivati velik broj školskih »gramatika« narodnog jezika, što je među školskim piscima izazvalo natjecanje. Konačno je pisanje školske gramatike postalo osobno (subjektivno), kao što se uopće u prvoj Jugoslaviji nije razvila škola stvarna nego osobna. Svaki je pisac nastojao, da bude u njegovoj školskoj knjizi nešto, što druga nema. Tako je mjesto gradiva samo gramatičkoga u jednoj gramatici bila metodika t. j. uputa za profesora, kako će u školi osobna mišljenja (teze) školskoga pisca predavati, da đaci mogu mjesto jezika promatrati profesora, je li dobro naučio predavanje. Druga je pak »gramatika« štampana zajedno s čitankom, premda zato čitanke ipak nisu bile ukinute, također i čitanke su đaci morali kupiti. Jedna ovakova »gramatika-čitanka« imala je toliko štiva za čitanje, da su »gramatična« pravila u njoj upravo iščezavala. U to se doba stalo napuštati učenje jezika na kratkim rečenicama, stalo se širiti upravo zanosno prazno vjerovanje, da se gramatičko znanje može postići čitanjem štiva, za učenje pismenosti da je dosta pusto čitanje. Treća je opet gramatika imala gradivo iz povijesti književnosti, premda za niže razrede taj predmet nije propisan. Gramatika je bilo već toliko, da su se na početku školske godine u posebnoj profesorskoj sjednici kraj stola zatrpanog reklamama i preporukama školskih knjiga izabirale kao i školske knjige za ostale predmete, nije se dakle učilo svake godine po istoj knjizi.

Štampanjem se školskih knjiga bavilo jugoslavenko profesorsko društvo u Beogradu, koje je konačno posebnom okružnicom od 2. X. 1936. svoje članove profesore po srednjim školama bilo prisiljeno opširno obavijestiti o neskladu (disharmoniji) u blagajničkom računovodstvu društvenoga novca. Bilo je to u doba, kada je ministar prosvjete posebnom okružnicom obavijestio profesorske zborove, kako se opazilo, da se u srednjim školama razvilo dvostruko ocjenjivanje (klasifikacija). Jedan je način ocjenjivanja đaka do mjeseca svibnja, a drugi je način

ocjenjivanja od svibnja do konačnoga pisanja školskih svjedočaba. Bilo je to posljedica uvođenja ocjenjivanja đaka bez obrazlaganja osnovanog na neprijateljskom odnosu među učiteljem i učenikom u početku prve Jugoslavije, posljedica napuštanja savjesnoga unošenja ocjene u katalog. Bilo je to posljedica prepuštanja direktorova nadzora razredniku, kako se ocjene u katalog unose i mrvljenja čitavoga profesorskoga zbora u »razredna vijeća«, pa kod raspravljanja o đaku u sjednici nije više imao pravo govoriti profesor, koji nije zaposlen u razredu toga đaka. Već u prvo doba uvođenja bekerovskog načina ocjenjivanja đaka t. j. s tezama mjesto s podacima, iz promatranja u notesu zaredale u novinama vijesti o đ a č k i m a t e n t a t i m a i š a m o u b i s t v i m a. Od svih tih vijesti o prekidu zajednice doma i škole (Hrvati su je imali već u 18. vj. ali drugačiju) u »novojoj« školi (škola je stara 2.000 godina) kao da je najpoučnije u 142. br. osječkih novina »Hrvatski list« od 18. VI. 1924. u dopisu pod natpisom »Širom Slavonije« posljednje pismo učenice učiteljske škole prije, nego se zbog bekerovske klasifikacije s tezama bacila pod vlak i članak o tom njezina oca učitelja u 150. broju »Hrvatskog lista« 26. VI. 1924. Bekerovsko tezerstvo u ocjenjivanju đaka s konačnim upisivanjem ocjena u školski katalog bez savjesnoga pisanja najprije podataka o đaku u notes (francuska riječ »les notes« znači »bilješke«), a onda bez čitanja svih ocjena i pozitivnih i negativnih ne pred maglovitim »razrednim vijećem« nego pred čitavim profesorskim zborom u klasifikacionoj sjednici, kako je bilo u staroj hrvatskoj školi ne tipa kancelarijskog nego pedagoškog — dovelo je do toga, da je đak, koji je išao u školu, da ga pripravi za život, bježao iz života u groblje.

Papirnati rat godine diktature 1929.

Ostavši škola bez znanstvenoga vodstva akademije znanosti doživjela je među ostalim i to, da dvije tiskare u Zagrebu svaka za sebe štampa svoje čitanke za pučke škole. Prije su u hrvatskoj pučkoj školi čitanke bile takove, da su u njima djeca imala štiva iz prirodopisa, povijesti, zemljopisa i t. d. Ako je učitelj bio i najnemarniji, ali je đaci ma zadao pod satom u razredu, da bez njegove pomoći čitaju i nauče pripovijedati neko štivo u čitanci, išli su đaci kući ipak s nekim novim znanjem. Međutim došlo vrijeme za javne rasprave o tom, da djeca idu u školu zato, da uživaju u ljepoti. Čitanke imaju biti za pučke škole »u pjesmi i priči«, a učitelj kao lovac za znanjem svoje škole očajnik. Ne će se spomenuti imena pisaca tih čitanaka, ali će se priopćiti malo iz novina u vrijeme ovoga novoga rata. Bio je to papirnati rat, kada je našim učiteljima i učiteljicama s narodom u školskim klupama bilo mučno raditi, jer su zbog ljudi s vezama i strahovali.

U 24. broju zagrebačkih novina »Hrvatska Straža« od 28. VII. 1929. pod natpisom »B i t k a o k o č i t a n a k a« u 1. stupcu 14. strane piše: »Naši mališi, koji sriču štiva i pjesmice, a u čitanku gledaju najviše kao u instrumenat za stjecanje prvih i drugih redova, i ne slute, kakve se strašne bitke biju oko tih par listova, koje bi većina njih s najvećim oduševljenjem spalila na vijeke vjekova. Njima je potpuno svejedno, nalazi li se »Putnik« na sedamnaestoj ili četrdesetosmoj stranici, a oni bi najvolili da ga nikako nema. Ali ono što je mališima svejedno, nije svejedno

gospodi od čitanaka, koji su u zadnje vrijeme digli toliku galamu da spase mozak mladog naraštaja time da »Putnik« bude baš na sedamnaestoj ili baš na četrdesetosmoj stranici. Naravno sve iz pedagoških razloga, u korist mlade nerazvijene inteligencije, na osnovu dubokih zakona dječje psihologije... Kad bi djeca čitala novine, dobila bi strašan respekt prema svojim čitankama, bile one od Jugoštampe ili od Tipografije..... i teže bi se odlučivala da ih dotaknu, kad s njima čak i ministri imaju posla. I kad bi na pr. mali Micek razumio, o čemu se radi, napisao bi on odluku: »Gospodinu Jugoštampi i Tipografiji — Zagreb. Mojom odlukom od današnjeg dana odobravam, da se čitanke zapale na Jelačićevu trgu, da ne budemo krivi mi, to jest ja Micek i oni drugi što sa mnom idu u školu, da se veliki ljudi tuku i čupaju za kose radi čitanaka. Odobravam da se sve čitanke zapale, a mi ćemo sami napraviti nove, u kojima se piše o utakmicama i o Crnoj Maski i o Štefeku iz Maksimira. (Majmun u zoološkom vrtu. Naš dodatak.) Da je prepis vjeran svome originalu tvrdi Micek. I svi što idu s njim u školu.«

Još će se samo malo ovdje priopćiti iz pisanja u vrijeme papirnata ga rata i to samo početak članka u osječkim novinama.

U 32. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 10. VIII. 1929. u 1. stupcu 2. strane piše: »Škola i štamparska spekulacija. Zagrebačka »Slobodna Tribuna« od 2. o. mj. piše: »Prisiljeni smo, da se ponovno vratimo na ovaj neobični papirnat rat, koji Jugoštampa i Tipografija d. d. vodi preko svojih organa oko školskih čitanaka. Jer nad čovječanstvom već je minula i opasnost boljševičko—kineskog rata, a mi smo još uvijek svjedoci reklamnog rata oko toga, koje će od ova dva štamparska poduzeća sa svojim čitankama prodrijeti u naše škole. A oba dva se poduzeća geriraju tako, kao da oni određuju program i plan naše školske nastave. I gotovo cijele stranice svojih organa ispunjavaju ta dioničarska društva objavama, u kojima autoritativno tumače, kako će se i kada će se mijenjati nastavni plan i školski zakon, šta su udžbenici a šta čitanke.

Reklama je sama po sebi legitimna, i protiv nje ne može imati nitko ništa. I ova štamparska poduzeća imaju pravo da reklamom populariziraju svoja izdanja. Ali ovo, što oni rade, nije više reklama nego bezobziran juriš na općine, na škole, na učitelje i roditelje školske djece. I što je glavno i najgore, jasno je iz svega ovoga, da i jedno i drugo poduzeće daje svakom, koga se tiče naslutiti, da mora računati s njihovim osloncem i s njihovim vezama« i tako dalje.

I ovo malo bit će posve dosta za dokaz, da su poslije prvoga svjetskoga rata Jugoslaveni pošli drugim pravcem nego na primjer Nijemci, da se narod podigne iz ratnih ruševina. Kod Nijemaca naime bibliografski institut u Leipzigu godine 1924. štampa novo izdanje djela Meyers Lexikon, pa je poučno čitati predgovor 1. sveska s geslima »Izobrazba čini slobodnim« (»Bildung macht frei«) i »Znanje je moć« (»Wissen ist Macht«).

Čitankama je u staroj hrvatskoj školi bila svrha pismenost. Na kraju je čitanke pučke škole bio štampan kratak pregled gramatike hrvatskoga jezika, a uspjeh učenja pismenosti ogledavao se i u tom, što su đaci učili u školi pisati za poštu n. pr. dopisnicu, tovarni list, doznačnicu

za novac. U čitanci za IV. razred srednje škole, u kojem razredu kod Hrvata nije bilo ni pomisli na kakovu »malu maturu«, ne samo da je gotovo svaka riječ u štivu bila označena akcentom, nego su na kraju hrvatske čitanke IV. razreda bili za vježbanje u pismenosti poslovni sastavci kao n. pr. molba, namira i sl. Osjećala se dakle korist učenja gramatike u praksi također i svakidašnjega života.

Propast kulture i etike višega rasnoga tipa godine 1930.

Dok se školski pisci poslije Maretića u prvoj Jugoslaviji neumorno pišući školsku knjigu o našem jeziku nikako nisu mogli zaustaviti, da dođu do konačne knjige definitivne znanosti, jer su osnivali taj rad na tezerstvu, ovo se tezerstvo u nauku o račenici nalaže profesorima čak i u nastavnom planu. No jer tezerstvo nije čvrsta i stalna istina, a nastavni su se planovi mijenjali, mijenjao se i »nauk« o postanju rečenica. U takovo vrijeme nesamostalnosti škole zbog njezinih izvanškolskih suradnika razvija se na primjer i Vidovićev kulturni i etički pokret novoga čovjeka. Latinska riječ »cultura« znači »obrađivanje« n. pr. njive (agricultura) i t. d. pa onda znači i oplemenjivanje ljudske čudi. Grčka pak riječ »etika« znači filozofsku znanost o ljudskom htijenju i činima.

Vidovićev se kulturnoetnički pokret slomio na bekerovskoj bez obrazloženja t. j. notesa klasifikaciji. Prigodom uhićenja jednoga od organizatora Vidovićeve kulturnoetničkoga pokreta sa sedam drugova zbog krivotvorenja i prodavanja srednjoškolskih svjedočaba u 13. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 30. III. 1930. u feljtonu pod natpisom »Vidovićev pokret i pokvareni zapad« piše na kraju 2. stupca 2. strane također i ovo: »Na ovo se osvrnuo zagrebački »Obzor« pišući: »Neobično je čudnovato, da je ovaj pokret, koji treba da utuče zapadnu kulturu i stvori novi, posebni viši duševni tip, mogao naći potpore kod javnih glasila i kod ljudi, koji bi bar po svom položaju morali pripasti inteligenciji.

Ako se baš želi podignuti kulturnoprosvjetni nivo širokih slojeva, onda treba raditi na suzbijanju nepismenosti, na širenju shvaćanja o potrebi čistoće, na poučavanju zaostalog seljaka o naprednom obrađivanju zemlje i slično, ili bar u tom pravcu pomoći one, koji na tome zaista rade. Ali dok kod nas ima negdje i preko 70% nepismenih, dok je u nekim predjelima seljak između najzaostaliјih u Evropi, i dok je čistoća u mnogim krajevima jedan luksus, onda je zaista kažnjivo pričati o obnovi pokvarenog Zapada, o višem duševnom tipu, posebnoj rasnoj kulturi i t. d.«

Godine 1934. konačno se javno priznaje, da je Maretićeva Gramatika najbolja i za učenje najlakša, ali se po njoj ne uči.

Istina pomalo kida, dok ne probije na javu kao vatreni brijeg vulkan. Seneca piše, da će doći vrijeme, kada će dan iznijeti na svijetlo ono, što je bilo u tami. Takav je dan za hrvatsku pismenost bio jedan rođendan godine 1934. Od stotine ljudi jedva četiri do pet dočeka starost od osamdeset godina. Ovakav doživljaj iznijele su pred javnost zagrebačke novine, kada je u Zagrebu 80-godišnjicu života doživio 13. XII. 1934. Sla-

vonac. Bio je to dr. Tomislav Maretić neprestano radeći za hrvatsku pismenost i do rođendana osamdesetog. Tom su prigodom zagrebačke novine ili kako se to reče »javno mišljenje« ili »javni narodni mo-
zak« ili »javni stid« priopćivale pregled golemoga rada pisca najbolje gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika i akademičkog rječnika velikog i opsežnog, kakvoga da nema nijedan narod. Nas zanima samo ono, što su zagrebačke novine ili »javni stid« priopćile o Maretićevoj Gramatici izbačenoj iz škole po bekerovoj metodi t. j. bez ikakvoga obrazloženja pred javnošću. U Zagrebačkim novinama »Jutarnji list« od 13. XII. 1934. pod natpisom »80-godišnjica života dra. Tomislava Maretića, hrvatskoga učenjaka, gramatičara i filologa (13. XII. 1854. — 13. XII. 1934.)«. pisac s potpisom »Ž. H-ć« u 3. stupcu 9. strane piše: »Plod je njegova rada tolik, da se već godinama njegova gramatika hrvatsko-srpskog jezika smatra kao najbolja gramatika za srednje škole, a njegovi nasljednici u tom poslu nisu imali tolikog uspjeha. Gramatika je profesora Maretića pregledna, zbita i pristupačna. Iako je danas u srednjim školama više ne upotrebljavaju posvuda, ipak se još uvijek smatra najboljom gramatikom. Oni, koji su kasnije pisali svoje gramatike u duhu novog pravopisa, mogli su se držati rasporeda Maretićeve gramatike, koji je pregledan, što se za te današnje udžbenike ne može kazati. Ta i na sveučilištu se hrvatski jezik uči iz Maretićevih udžbenika!«

Ovo je logična inverzija (obraćanje) kola (točka) školske prakse (rada) bez osi u doba zanosa za tezu, da je gramatika logika. U ovo se doba logika u školskoj praksi ima učiti u višem razredu srednje škole samo 1 sat na tjedan u korist gimnastike ali izbacivši bez logičkoga načela razloga također i hrvatsku potpuno znanstvenu još danas od učitelja traženu školsku knjigu »Logika« dra. Arnolda, jer se naređuje čak i djeci pučke škole, da postavljaju zarez — logički. Škola, kojoj je zadaća oblikovati (formirati) inteligenciju (od latinske riječi, koja znači »razumjeti«) ne uči đake književni jezik po Gramatici, koja je najbolja zato, jer ta školska knjiga uči, da gramatika nije logika. Maretićeva se Gramatika za škole ne štampa, da mogu i dalje školski pisci pisati nove prepisujući staru austrijsku Gramatiku od Nijemaca davno odbačenu u doba, kada treba da i đak i učitelj budu narodni.

Osjeća se potreba zbog učiteljeve i đачke muke neopjevane, da netko sastavi pregled učenja školskih pisaca novih Gramatika poslije Maretićeve, da se vidi, u čemu su od Maretićeve znanstvenije.

Strah djetinjski od Maretića u vrijeme Banovine Hrvatske, jer se ne čita.

U vrijeme Banovine Hrvatske bila je prilika povratiti hrvatsku školu tipa pedagoškog. To se učinilo za klasifikaciju (na primjer: opet se »izvrstan« zapisuje brojem 1 i uvodi se toliko potrebna u školi ocjena »dovoljan«), ali zbog nekih direktora nije se povratio hrvatski katalog za upisivanje đачkih ocjena, koji je tako udešen, da je nemoguće đачke ocjene krivotvoriti. Ukinuta je »mala matura«. Za povratak pak znanstvenoga učenja hrvatskoga književnog jezika nije bilo zanimanja za bibliografiju o tom predmetu. I došlo je do zanimljivosti, koja je dokazala, da se škol-

ska knjiga ne čita, u školi se dakle ne radi. Nije se školska Gramatika učila redom od strane do strane. Uvela se Gramatika pisca, koji sam pred učiteljem i đacima pošteno ispovijeda, da se stvarnost mudrovanja bekerovaca o rečenici ne može dokazati.

U vrijeme Banovine Hrvatske nije se povratila Maretićeva Gramatika u škole valjda zbog pisanja dra. Antuna Radića o njoj, koji je uza sve prigovore primjerima iz jezika u Maretićevoj Gramatici napisao tu kritiku ipak s poštovanjem. Bit će najvjerojatnije, da se Maretićeva Gramatika za Hrvate, Srbe i Slovence jedina znanstveno pisana (napose nauk o rečenici!) nije u hrvatske škole povratila zato, jer se u nas ono, što se u javnosti piše, zaboravi. Nezdrava je bila pojava u našem »javnom mišljenju« i slabilo je povjerenje u pismenost a jačalo pokret protiv čitanja, što pisci nisu pisali bibliografski. Pisac je pisao o nečem ne osvrćući se na one, koji su prije njega pisali. Događalo se, da je pisac i pripovijedaao čitaccu, da on piše prvi, a »prvi« veli se latinski »primus« pisao je dakle primitivno. I tako se zaboravilo, kako je to bilo pisanjem dra. Antuna Radića o Maretićevoj Gramatici. Istina je, da je dr. Antun Radić pisao o Maretićevoj gramatici hrvatskog književnog jezika štampanoj u Zagrebu godine 1899. s nevjerojatnom tvrdnjom, da Maretić uči, da je izvor hrvatskoga književnog jezika jedini Vuk Stefanović Karadžić. No dr. Antun Radić ubrzo se pokajao zbog toga ubrzanog pisanja u novinama, o čem je pisao sveučilišni profesor hrvatskoga jezika Slavonac dr. Stjepan Ivšić god. 1938. u 2. — 3. dvobroju zagrebačkog časopisa »Hrvatski jezik« pod natpisom »Hrvatski književni jezik«. Iz te radnjice ovdje priopćuju se samo riječi dra. Radića na 39. strani: »O ovoj sam gramatici najprije pisao u »Obzoru« one godine, a kad me je urednik »Vienca« (g. Jovan Hranilović) umolio, da ovo iz »Obzora« dadem pretiskati, nisam na to htio pristati, jer već za koji dan nisam bio zadovoljan načinom, kojim sam ono u »Obzoru« napisao, a još mi je i danas žao, što sam o takovoj stvari na brzu ruku onako pisao. Dnevne novine nisu za takove stvari.« (Vidi Sabrana djela dra. Antuna Radića. XV. str. 58.!)

Na ovo se dakle zaboravilo i bez zanimanja za bibliografiju naših školskih knjiga štampana je Gramatika dra. Florschütza god. 1940. kao četvrto izdanje u Zagrebu pod natpisom »Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole« bez ikakova »Predgovora« za učitelja i đake.

Rečenica na pr. »Idem u školu« razumljiva je sama po sebi, kada se izreče ili napiše, ona je dakle slobodna, nezavisna. Ali na pr. »da učim« samo po sebi je nerazumljivo, pa se ovakova rečenica zove zavisna, jer se mora dodati nezavisnoj, koja se nezavisna zato zove i »glavna«. Zbog te zavisnosti izrečene ili napisane misli bekerovci mudruju, da zavisna rečenica niti nije prava rečenica, ona je samo dodatak nezavisnoj, ona je dopuna, »rečenični dio«. No dok bekerovski školski pisci uče, da su se zavisne rečenice u staro doba razvile iz rečeničnog dijela (objekta, atributa, adverbja i dr.), ne spominju ni jedan primjer iz starih pisanih spomenika, da su gdje našli rečenicu u početnom obliku, o kakvom postavljaju tvrdnju (tezu). Pače o tom postajanju i razvitku rečenica bekerovci ne uče ni jednako i isto. Dr. Florschütz na svoj način uči, da se zavisne rečenice nisu razvile iz rečeničnih dijelova nego iz nezavisnih rečenica. On uči, da zavisne rečenice samo »služe« glavnoj, one su dakle glavnoj misli glavne re-

čenice kao neke sluškinje, a glavna rečenica kao neka gospodarica gospođu. No Florschütz ne samo da priznaje, da je takovo učenje za srednju školu teško, nego priznaje i to, da nije njegova tvrdnja utvrđena. Priopćuje se ovdje malo iz ovakova učenja u srednjoj školi mjesto na sveučilištu podvlačeći neke riječi dra. Florschütza za lakše razumijevanje.

Dr. Florschütz u svojoj »Gramatici« na str. 152. piše: »Bilješka. Zavisne rečenice o b i č n o je teško zamjenjivati zgodnim rečeničnim dijelovima. One se i nijesu razvile iz rečeničnih dijelova već iz nezavisnih rečenica, koje su s vremenom na se uzimale službu, što imaju dijelovi proste rečenice. N e g d a se v a l j a d a govorilo: O n brzo sudi, o n se brzo kaje.«

Nije ovaj put nakana, da se redom ovdje nabrajaju sve kod nas štampane bekerovske školske gramatike i ogledava, kako svaka pojedina uči različno gramatičke pojmove kao na pr. što je gramatika, sintaksa, subjekt, objekt, atribut i drugo, pa o postanju rečenica. Već iz dosadašnjega može biti jasno, da ovakove školske knjige ne daju utvrđeno znanje, pa je zbog čuvanja ozbiljnoga rada školskoga potrebno utvrditi, jesu li takve knjige korisne, da se ne razvije školska besposlica još više.

Srednja škola nije sveučilište sa seminarima, diskusijama (lat. discussio = razbijanje, onda raspravljanje) i referatima. Srednja škola je priprava za sveučilište i bez srednje škole ne može biti uspješnog rada u sveučilištu. Zato u srednjoj školi nema vremena za teorije, sve mora biti gotova utvrđena istina za učenje a ne za raspravljanje i istraživanje.

Kako se uči pismenost kod Srba i Slovenaca?

Bekerovci su u poučavanju mladeži doveli do velike muke u školama u S r b i j i. U Srbiji se đak na ispitu na pr. za 5. razr. ispituje također iz poetike ili teorije književnosti bez promatranja (observatio), a da čitavo vrijeme ispitivanja ne dobije u ruke tekst kakova književnog proizvoda. I onda je to zlo u učenju bez promatranja prešlo od jezika i na druge predmete, pa na ispitu đak na pr. iz geometrije, koja niti nije drugo nego promatranje (prostora), dobije na pr. pitanje: »Čemu liči kvadrat?«, a da nema u ruci kredu niti stoji pred tablom, da crta.

Često ratovanje i žestoki način politike u Srbiji izvršiše svoj utjecaj na školu, koja je uvijek ogledalo savremenog društva. Kada su tako bekerovci u Srbiji toliko školu u učenju mladeži »pobijedili« (od riječi »bi-jeda«, jer »po-bijed-iti« znači nekoga učiniti bijednim), onda nije čudo, da je još uvijek ostao nesklad u odnosima među učiteljem i učenikom i kod o c j e n j i v a n j a. Kod Hrvata se u srednjoj školi đacima po razredima proglašivalo, što znače prema rječniku zagrebačke akademije znanosti u narodnom jeziku riječi za ocjenjivanje »izvrstan«, »veoma dobar«, »dobar« i t. d. U srpskim je školama ostalo đачko ocjenjivanje bez obrazloženja, pače đачka želja, da se ocjena obrazloži, izazivlje u školi nezadovoljstvo. Postaje osobito zanimljiv pregled obrazlaganja ocjena, ako se u Srbiji nasamu preslušavaju pojedini profesori pojedinačno, da jedan drugoga ne čuje, što on traži od đaka za ocjenu »odličan« ili »vrlo dobar« i t. d. U takovom razgovoru o najosjetljivijem pitanju školskom razabrati će se nesloga i nesklad u školi, koja ima da bude kuća sklada. Spasava samo

gramatika promatrajući korijen riječi za ocjenjivanje kao: »dobar«, »izvrstan« i t. d., pa se ne mora mudrovati. Analiza tih riječi može se naći u Rječniku zagrebačke akademije.

No još je neobičniji primjer kako bekerovci muče đake i učitelje u školi kod Slovenaca. I kod njih je školska gramatika slovenskoga jezika bekerovska, ali tako teško pisana, da u praksi profesori uistinu uče iz nje đake gramatiku slovenskoga jezika samo u prva dva niža razreda srednje škole. U 3. i 4. razredu mjesto gramatičkog promatranja samovoljno profesori promatraju s đacima književne proizvode u čitanci, premda je po naučnoj osnovi propisano učenje poetike ili teorije o književnosti istom u 5. razredu. U 4. razredu uče Slovenci đake mjesto gramatike ča i povijest književnosti, premda se to ima učiti istom u višim razredima. Treba samo poslušati, kako profesor, kome nije ni struka slovenski jezik nego na pr. filozofija, na ispitu muči mudrovanjem o pročitanoj pjesmi i o pjesniku za takove poslove premladoga đaka nižeškolca. Profesor pripovijeda, a đak šuti, škola dakle u zanosu za mudrovanjem ne postizava zadaću svoga rada — uspjeh. U razgovoru o tom slovenski se profesori opravdavaju, da se bekerovsko učenje o rečenici uči na sveučilištu ljubljanskom, pa da se to pita čak i na profesorskom ispitu.

Da bekerovci nisu znanost nego sljedbenici (sekt a) nekoga vjerovanja, dokazuje i vladanje srednjoškolskih direktora prema profesoru gramatike. Premda direktorova struka nije srpski jezik, on u Srbiji pozivlje profesora gramatike u kancelariju na razgovor pokazujući mu, kako je on običnom olovkom ispravljajući njegovo ispravljanje crvenom tintom đackoga pisanja u školskoj zadaći opazio, da je prof. postavio zarez pred veznikom »da«. On, kada piše ministarstvu prosvjete akt, prema pravopisu državnom ne meće zapetu pred »da« u rečenici: »Molim da izvolite poslati«, jer je to p o s t a l o u prethistoričko doba od: »Molim izvoljenje poslanja«.

To bi onda značilo, da je u prethistoričko doba duh srpskoga jezika bio njemački. Njemački je jezik naime imenički a naš glagolski. Što mi izričemo glagolima dakle rečenicama, od toga svega Nijemac može načiniti jednu imenicu. Ima o tom i šala. Ako se osnuje društvo, koje je protiv toga, da se drže ruke u džepovima, Nijemac može to društvo prozvati: Der Antihandindenhosentaschenhaltenverein.

Uzalud se spomenutome direktoru donijela velika Maretićeva Gramatika za prosuđivanje njegovih ispravaka profesorovih ispravaka đacke pismenosti u školskim zadaćama. Nije htio u Maretićevu knjigu zagledati kao niti odgovoriti na pitanje, u kojem starom pisanom spomeniku imamo zapisano: »Molim izvoljenje poslanja«. Vladao se prema znanstvenom promatranju jezika baš kao u početku ovoga našeg promatranja spomenuti učitelj analfabetskoga tečaja.

Poslije uskraćivanja ocjena s obrazloženjem u notesu konačno god. 1940.

škola uskraćuje i obuku zatvarajući mladeži vrata.

U razgovoru o pitanju, kada je kod nas započelo u prvoj Jugoslaviji umiranje škole, ima ih, koji tvrde, da je to od onda, kada je u školi ukinuta selekcija t. j. izbor đaka. Ima u tom mnogo istine, premda treba

okrivljivati i drugo na pr. pogled na školu, kao da je to ovčinjak sa svojom veličinom u broju. Čim se ugleda razred s golemim brojem đaka, onda je očito, da u prenatrpanom razredu ne poučava učitelj nego batina.

Istina je, da se od učitelja smije tražiti uspjeh rada tada, kada učenici uđu u njegov razred s predznanjem. Selekcija ili izbor je nestao, kada su poslije ukidanja hrvatske klasifikacije s obrazloženjem ocjene stale gubiti povjerenje. Stalo se pomagati uvođenjem ispita kao prijamnoga, male mature a uspjeh glumiti na školskim izložbama. Da put nije dobar, dokazuje to, što se ti ispiti i uvode i ukidaju. Kao uzrok, zašto je stradala prva Jugoslavija, spominje se među ostalim i to, što nije zapostijavala mladež poslije svršenih nauka. Bez razvrstavanja mladeži po stručnim školama, bez selekcije, bez stvarnoga ocjenjivanja, bez znanstvenih školskih knjiga doživjelo se u prosvjeti konačno i to, da škola mladeži zatvara vrata. Đaci pravili (ne »polagali« to je germanizam!) malu maturu, bili ispitivani na prijamnom ispitu, imali najbolje ocjene, ali škola ih ne prima pa ni učiteljska ni trgovačka akademija. O tom je zanimljivo pisano u 241. broju osječkih novina »Hrvatski list« 30. VIII. 1940. na 15. strani pod natpisom »Rekordan broj prijava za upis u srednje stručne škole«.

Godine 1941. srednjoškolski je đak u javnosti dru. Maretiću dao slabu ocjenu bez obrazloženja iz pitanja, tko je komu književni jezik ne protumačio nego uzeo.

Godine se 1941. dogodilo, da je u zagrebačkom omladinskom časopisu »Omladina« srednjoškolski đak javno prosuđivao pisanje dra. Ante Radića o Maretićevoj Gramatici. Bilo je to u doba, kada je uredništvo omladinskoga časopisa dopustilo srednjoškolskomu đaku, da javno piše o sveučilišnom profesoru i akademiku, a da ga nije uputilo na bibliografiju predmeta, neka ponajprije pročita, što se o tom pisalo prije ovoga šestoškolca. Priopćuje se ovdje iz pisanja u »Omladini« s napomenom, jer nije pri ruci taj broj »Omladine«, da će možda biti kakav nedostatak u tom citiranju, no ipak će čitalac moći dobiti jasan pojam, kako se pisalo. U 16. broju »Omladine« u veljači 1941. o dru. Anti Radiću i hrvatskom književnom jeziku« zagrebački šestoškolac na 145. strani piše: »Sad, kad znamo, što je dr. A. Radić mislio o hrvatskom književnom jeziku, možemo lako pojmiti, kako se je on oborio na dra. I. Maretića, koji je napisao gramatiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika jedino na osnovu Vukovih djela, dok nije u njoj niti spomenuo slavnu hrvatsku književnu prošlost. U prvom redu kaže dr. A. Radić, da se ta gramatika ne može nazvati gramatikom hrvatskoga književnoga jezika, jer se ne osniva na hrv. književnosti nego na Vukovim djelima, pa bi se mogla zvati jedino gramatikom Vukova jezika. A za taj se Vukov jezik može samo ovo reći: dio Vukova jezika ujedno je dio hrvatskoga književnog jezika, jer niti je u Vukovu jeziku sav književni jezik, niti je sav Vukov jezik ujedno hrvatski književni jezik.« (Sabrana djela XV. 17.).

Iz ovoga se pisanja vidi, da mladi pisac nema na svom pisaćem stolu djelo dra. Maretića »Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom« u izdanju zagrebačke akademije 17 godina prije pisanja u »Omladini« godine 1924.,

gdje u svom »Pristupu« u bilješki na XXVI. strani dr. Maretić piše, da ne bi želio, da ga tko prekori, da on jezik Vukov i Daničićev pretjerano hvali. On nije slijep obožavač nikoga i ničega na svijetu, nego nastoji, da mu i pohvala i pokuda budu osnovane na razlozima a ne na simpatijama i antipatijama. Zato i u Jezičnom savjetniku ima podosta mjesta, gdje Maretić ističe pogreške u jeziku također kod Vuka i Daničića.

Da dru. Maretiću ne može nikako biti jedini izvor za hrvatski književni jezik Vuk, može doznati onaj, koga naš jezik zanima toliko, da čita Martićevu veliku Gramatiku iz vremena 42 godine prije pisanja u »Omladini«, u kojoj već u početku knjige na 8. strani Maretić piše, da u književni jezik treba uzimati riječi iz neštokavskih narječja (Vuk i Daničić su štokavci!) pa i iz starine, kada potrebne riječi u književnom narječju nema.

Ovaj dječji strah od Vuka i Danića zbog jezika osniva se na zabludi staroj gotovo 2. stoljeća. U bibliografskom odjelu osječke hemeroteke (zbirke novina) u muzeju ima kutić za izložbu naših ne »ficta« (izmišljeno) nego »facta« (činjenice), u kojoj su zanimljive naše narodne zablude. Jedan katolički stari crkveni pisac piše, da treba ubijati ali ne ljude nego zablude (Occidite non homines sed errores!). Od ovih je zabluda svakako najdjjetinjastija baš ta ne o učenju nego o otimanju jezika. Ta zabluda cvate od godine 1760. do godine 1937., kako se vidi iz pisanja sveučilišnoga profesora Slavonca dra. Stjepana Ivšića u 2.—3. dvobroju zagrebačkoga časopisa »Hrvatski jezik« za godinu 1938. To je svjedočanstvo najboljega slavonskoga pjesnika u 18. stoljeću hrvatske književnosti a ujedno i pisca prve hrvatske znanstvene knjige, pisane u prozi (nevezanom govoru), u kojoj izučava nesklad (disharmoniju) Hrvata i Srba, Požežanina isusovca o. Kanižlića. On nije bio bekerovac s tezama (postavkama, osobnim tvrdnjama) za mudrovanje o jeziku nego je promatrao jezik narodni već u 18. stoljeću osluškujući ga po selima Slavonije. Kanižlić pripovijeda, kako se nameće osobna tvrdnja bez obrazloženja, da Slavonci nemaju svoga jezika, ali se u isto doba jezik nagrđuje. Pošto je u zagrebačkom časopisu »Hrvatski jezik« god. 1938. dr. Ivšić spomenuo, da je prirodno, što Srbin Vuk proučivši štokavsko narječje bolje od ikoga do njega može i Hrvatima biti učitelj za taj dijalekat, na 34. strani piše: »No napako bi dakako bilo misliti, da današnjega hrvatskoga štokavskoga književnog jezika ne bi bilo bez Vuka ili reći, da su Hrvati, kako smo i prošle godine uz Vukovu proslavu mogli gdjegod čitati, uzeli srpski književni jezik.«

O tom u bilješci na istoj 34. strani dr. Ivšić piše: »U vezi s ovakvim glasovima vrijedno je čuti, kako se već godine 1760. Antun Kanižlić, koji je pisao dobrim narodnim slavonskim štokavskim govorom, bunio, što neki jezik »slavonski« zovu »racki«, jer, veli Kanižlić »Raci, latinskim jezikom Rascii, Rosciani, zovu se Srblji... Ne donesoše oni u svojih oprtačah slavonski slavni jezik, nego ga ovdje najdoše, budući da su i pod vladanjem čalme ne samo krstjani u Slavoniji slavonski govorili nego i ista turska čeljad, od koje ostade oni nesrićni običaj psovati i pogrđavati nepošteno otea, majku, viru, dušu, grob, dasku, jezik naš, da tako rečem, turčeći. (Vidi »Primogući... uzroci...« str. XI.—XII.).

Ova zabluda dugo živi zato, jer se osniva na još djetinjastijoj zabludi a sljepačkoj onih književnika, koji ne čitajući nebibliografski postavljaju tezu, da su Srbi počeli pisati knjige prije Hrvata u nekom zanosu, kao da je to za našu pismenost a napose za čitanje važno. Tomu se morao i Vuk smijati. U 2.—3. dvobroju časopisa »Hrvatski jezik« godine 1938. dr. Ivšić spominje, kako je odgovarajući Svetiću na njegovo tvrđenje, da su Srbi istočne crkve u pisanju knjige svojim jezikom »mnogo pre uranili« od braće svoje zakona rimskoga«, pisao godine 1847. Vuk: »Ko stvar ovu upravo razumije, onaj se ovijem riječima i mislima G. Svetića mora smijati i čuditi kao i ostalome mnogom koječemu, što on naopako dokazuje.« Tu Vuk onda spominje, da je ova stvar mnogim književnicima slabo poznata, pa upozoravljajući, da je kod Srba pisati narodnim jezikom počeo Dositej Obradović god. 1783., piše: »mi nijesmo u tome uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka; a braća naša Dalmatinci, pisali su u šesnaestome vijeku u najveći jek!«

Ni godine se 1943. ni kasnije ne čita, što uče bekerovci i što se pisalo o njima.

Godine 1943. ponovno je u Zagrebu štampana Florschützova školska knjiga pod natpisom »Hrvatska slovnica za srednje i sl. škole«, u kojoj piše, da je prerađeno izdanje, no ni ovaj put nova školska knjiga ne samo da nema predgovora, nego se učitelju i đaku ne priopćuje ni to, tko preuzimlje odgovornost za neznanje i neuspjeh u školi, a napose za »pravo« pisanje, koje je poslije ilirskoga preporoda »pravo« u školi samo po nekoliko godina i to godine 1862., 1864., 1877. pa 1889., dok se nije konačno kod Hrvata došlo do »pravoga« pravopisa dra. Broza kasnije Broz-Boranićeva naredbom zagrebačke vlade 20. X. 1892., po kom se može naučiti pisati s obrazloženjem.

Jesu li metode protiv učiteljstva pismenosti logične?

Uz ovoliko mijenjanje pravopisnih pravila, a bilo ih je i poslije godine 1892., no ovaj put nas to ne zanima, zanimljiv je položaj đaka i učitelja u školskoj zgradi »znanja i razuma«. Zato je potrebno (ne »neophodno« prema njemačkom »unumgänglich, kako uči novinarstvo!) prosuditi metode t. j. postupak i logiku t. j. znanost o pravilnom mišljenju suradnika, koji žele voditi školu, da onda na neprijateljski način zbog neuspjeha u školskom radu (praksi) pred javnošću ili kako narod veli »pred ulicom« i direktorima škola i učiteljima daju ocjenu t. j. školi, koja je narodu nešto sveto.

U 26. broju hrvatskoga časopisa za učitelje »Napredak« od 10. IX. 1899. o pitanju, da li ćemo pisati za oko ili uho, u članku »Etimologički ili fonetski?« na 420. strani piše: »Pogledamo li stare hrvatske spomenike, opazićemo istu onu pojavu, koju opazismo u jeziku navedenijeh naroda, t. j. posvuda je fonetsko pisanje pretežitije. — Tako u ugovoru, što ga učiniše Dubrovčani s bugarskim Mihajlom Asjenom g. 1253., nalazimo riječi: »isprava«, »opkinom«, »srpski.«

Dok se u stručnom časopisu srednjoškolskih profesora »Nastavnom Vjesniku« ono, što se znalo, napisalo, je li jezik logika, u novinama

se ipak i dalje ne piše o gramatičkom radu u školi nego o normiranju toga rada (valjda da norma zaostane za uspjehom) uz pomoć logike jezika. Jedamput je u vrijeme prve Jugoslavije u zagrebačkim inače uglednim dnevnim novinama neki feljtonist sveučilišnomu profesoru i akademiku dru. Maretiću dao također i ukor pred javnošću, da mu školska Gramatika za Gramatikama drugih školskih pisaca zaostaje zato, jer u nauku o rečenici nije bekerovac, nema n. pr. atributnih rečenica, dopunskih i t. đ., premda je baš dr. Maretić prije svjetskoga rata sa sveučilišne katedre u svojim predavanjima i te kako uspješno dokazivao, da je bekerovština nestvarnost. Premda se u tim novinama prigovaralo sveučilišnom profesoru, nije bilo toliko prijateljskoga poštivanja čitaoca, da bi se spomenuo kakav primjer, kakova rečenica, da i čitalac dozna, o čem se radi, javni bio prigovor u novinarstvu, a nije se obrazložio.

Pravopisne komisije godine 1929. bila je metoda takova, da o njezinim sjednicama novine nijesu objelodanjivale stenografske zapisnike, o tim sastancima nije narod dobio zbirku znanja nego anegdota, koje su se šaputale, a do danas nijesu narodu javno priopćene.

Pravopisna pravila godine 1929. novine nijesu objašnjavale ne samo o rečenicama nego ni o pisanju glasova. Tako je bilo i kod odluke na primjer o pisanju — ds —. Vuk Stefanović Karadžić je osluškujući i po srpskim i po hrvatskim selima upozorio, da narod u jednom kraju izgovara na primjer: predstava, a drugom: pretstava, u trećem: prestava (n. pr. u Bosni), a u četvrtom: prectava (n. pr. u Hrvatskom Zagorju). Da se ovo piše prema izgovoru fonetički, normirao bi se rad pisanja pisanjem ovakovim: predstsscava. Zato je Vuk, koji se odlikovao kao pisac razuman, predložio, neka se u ovo — ds — kod pisanja radije ne dira. U tom su se s Vukom složili hrvatski književnici odavna. No poslije toga zbog nezanimanja za bibliografiju nastupa se u pisanju za javnost s upotrebom riječi »ipak«. U vrijeme prve Jugoslavije u nekom se ozbiljnom djelu za znanje naroda pisalo pred janošću, da u pisanju prema izgovoru fonetičkom Vuk ipak nije bio junak, nije proveo fonetiku do krajnosti, pa je uspjeh pravopisne komisije 1929. među ostalim bilo i to, da se u novinama pisalo: pretstava. Pravilo se o ovom za muku pravopisnu otešćalo još i izuzecima a neobrazloženim pred nastavcima — ski i — stvo n. pr. dopustilo se pisati grad — ski, sred — stvo. U ovom junakovanju za pisanje prema izgovoru do krajnosti stale su onda novine školu voditi u neozbiljnom gledanju na pravopisne norme pa se stalo pisati: gratski, sretstvo. Putnička pak kazališna družina po Srbiji na plakatu javljala, da će sjutra biti: pretstava, a iza toga je novi plakat javljao, da će sjutra biti: predstava, a iza toga na plakatu je bilo štampano: prestava, da se na pisanje ne bi gledalo ozbiljno.

Pošto su kod Hrvata godine 1941. prvi put štampane Početnice za pučke škole, po kojima hrvatska djeca ne će učiti pisana slova najprije nego štampana, u jubilarnoj pedesetgodišnjici prvoga izdanja Broz-Boranićeve knjige »Hrvatski pravopis« bez izmjene misli s mučenicima pismenosti učiteljima i bez rasprave pred javnošću u novinama uoči dječjega praznika Badnjaka dne 23. XII. 1942. potpisana je u Zagrebu naredba hrvatskom učiteljstvu, neka se reče đacima u pučkoj školi, da Hrvati 50 godina nisu »pravo« pisali, pa neka djeca pučke škole sama isprave čitanke te će počevši od 1. I. 1943., djeca u pučkoj školi pisati proučava-

jući korijene riječi ali bez učenja knjiga poredbene filologije, između »ie« precrtavat će u svojim čitankama »j«. (Ovoga »j« toliko se boje na pr. Srbi, da će ih »pošokčiti«, da odustaju od pisanja prema izgovoru na pr. austriski — a to je jotofobija.) Za odnos čitaoca dakle prema knjizi drugačija i metoda i logika negoli u Švicarskoj, gdje se »Fibel« štampa na finom papiru i na svakoj strani sa slikama u bojama za poštivanje knjige, jer dijete prvi put u životu dobiva u ruke za čitanje štampanu knjigu. Osim toga školski je rad dobio normu (naredbu), da će u školi zbog precrtavanja »j« u čitankama preostalo »ie« izgovarati kao dvoglas, ali se školi ne tumači pojam dvoglasa, da je to izgovaranje dvaju samoglasnika jednim dahom. (Hrvatski jezik ima samo dvoglas »au« n. pr. jauk.).

U to su se doba zagrebačke novine preuzevši vodstvo Maretićevo u pismenosti školskoj u brzini svoga novinarskoga rada bez traženja podataka od muzeja u Osijeku pozivale na gramatičare slavonske u 18. stoljeću s postavljanjem tvrdnje, da su Relković i Lanosović znali, što je dvoglas. Istina je, slavonski su gramatici 18. stoljeća Relković i Lanosović pisali o tom »ie« u svojim Gramatikama, ali još je i danas ostalo nejasno, kako su to »ie« shvaćali. Osječki profesor Forko u svojim »Crticama iz slavonske književnosti u 18. stoljeću«, Osijek 1884. ocjenjujući Relkovićevu »Novu slavonsku i nimačku gramatiku«, Zagreb 1767. na 50. strani piše: »o dvoglasnih ne spominje ništa — naravno kao ikavac, da za ie i je ne mari«. No o tom »ie« Relković i Lanosović pišu, da je dvoglasnik, a prigodom neopažene pedesetgodišnjice hrvatskoga pravopisa godine 1942. postavile su i novine u školama tezu, da je »ie« dvoglas.

Pod vodstvom novina u to je doba n. pr. u šegrtskoj školi srednjoškolski profesor ne gramatike nego povijesti držeći u ruci Maretićevo Gramatiku mučio čitav razred jednoglasnim jednim dahom izgovaranjem riječi »rieč« ne znajući, da je sveučilišni profesor dr. Maretić ovo pitanje proučio i riješio 50 godina prije njega u šegrtskoj školi već u 1. godištu stručnog časopisa srednjoškolskih hrvatskih profesora (ova latinska riječ znači »priznavalac«, koji priznaje ili zastupa svoju struku) »Nastavni Vjesnik« u Zagrebu godine 1893. i godine 1899. u svojoj velikoj Gramatici. U to doba, kada se postavljala tvrdnja, da u pučkoj školi može biti učitelj svatko a u srednjoj školi đacima predavati hrvatski i srpski jezik također svatko, mučio se čitav razred izgovorom »ie« kao jedan slog jednim dahom. Time se učenje narodnoga jezika ne samo učinilo odvratnim, nego se i školska knjiga nije poštivala, pa kako će se onda učitelj. Zapitan ovaj profesor povijesti, zašto to radi, odgovori, da mu je direktor šegrtske škole naložio, da mora učiti njegove đake po »novom pravopisu«, o kom u novinama nije bilo obrazloženja. Bilo je to u doba, kada je bila riješena borba srednjoškolskih profesora i pučkih učitelja, tko može poučavati u šegrtskoj školi, pošto su u prvoj Jugoslaviji pomoćnički i majstorski ispiti odvedeni u nestvarnost, a u novinama su hrvatski obrtnici predlagali povratak hrvatskoj stvarnoj opetovnici zbog besposlice u šegrtskoj školi. Bibliografija nas uči, kakova je ova borba za pismenost naučnika ili šegrta bila prije 10 godina, kako razabiremo iz natpisa na pr. u 37. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 14. IX. 1929. u 1. stupcu 4. strane: »Borba za šegrtsku školu« ili samo primjera

radi u 39. broju od 28. IX. 1929. u 1. stupcu 4. strane natpis: »Ravnateljstvo šegrtske škole ostaje u rukama pučkih učitelja«.

Već zbog pitanja »e — ije — ie« može se reći, da je konačno godine 1943. škola, o kojoj se nekada pisalo i učilo kao o svećinji, u svojoj kancelariji svladavši na katedri nadničara postala dječje igralište, na kom se miješa zbilja s igrom. Bez zanimanja novinarstva dakle »javnoga mišljenja« profesor se hrvatskoga jezika bez obrazloženja osiromašivao premještenjem zato, jer u razredu na primjer ne govori ekavski. Godine 1930. Stipan Banović u »Kolu« Matice hrvatske a još opširnije u zagrebačkim novinama »Obzor« piše o ijekavskom i ekavskom govoru. (O tom u 1. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 4. I. 1930. na 2. strani.) Imamo od Medinija čitavu knjigu o ijekavskom govoru g. 1920., a u zagrebačkom »Nastavnom Vjesniku« g. 1922. znanstvenu radnju »Ekavski govor« iz pera sveučilišnoga profesora dra. Boranića. No ne čita se.

Srednjoškolski direktor, koji je u prvoj Jugoslaviji kao ekavac odveo svoju školu u nesklad (disharmoniju), te se prema pisanju novina đaci protiv njega bune, isti taj direktor godine 1943. nastupa prema svom profesorskom zboru u oglasnoj knjizi javljajući uime zakona, da je novi pravopis dobio »zakonsku moć« i on će paziti, tko ne piše »ie« i riječi prema postanju etimologički. No za koji dan hoće s profesorom hrvatskoga jezika prijateljstvo, jer pišući ne zna kod jedne riječi pokazati adresatu, kakav joj je korijen, no dobio je savjet, neka prekine pisanje sve dotle, dok se to znanstveno ne istraži.

Prelaženje »stare« škole tipa pedagoškog (od grčke riječi »pais« = »dječak« i »ago« = »vodim«, vodi dakle škola dječaka ne dječak školu), kojoj je središte u razredu katedra, u školu tipa kancelarijskoga sa središtem u kancelariji, zabilježeno je u osječkim novinama »Hrvatska Obrana« od 1. VI. 1929. u feljtonu »Još jedamput o sadašnjoj srednjoj školi«, gdje piše, da je inspektor ministarstva prosvjete pregledavši osječke srednje škole ustanovio o školi »rada i prijateljstva s đacima«: 1. da se u svakoj osječkoj srednjoj školi radi drugačije, 2. profesorski stalež spada među staleže, koji nisu popularni. (Latinska riječ »populus« znači »narod«.) Feljton se pak završuje tim, da ima profesora, koji u razgovoru o školi tvrde i to, da se nastavnici više ne smiju kontrolirati a još manje podvrgavati javnoj kritici, jer su — činovnici. Feljton se ovaj g. 1929. završuje ovakovom rečenicom: »Ako to tako potraje, da li će u školstvu uopće sjati žarko sunce istine i ljubavi ili će konačno srednja škola iz sumraka prijeći u pomrčinu?«

Prigodom smrti hrvatskoga političara u Osijeku osječke su novine »Hrvatski list« od 13. XI. 1929. o njem zabilježile, da je o školi svojoj okolini za života govorio ovako: »Nijesmo mi svršili škole zato, da varamo narod nego zato, da ga poučimo i da mu kažemo istinu u brk. Ako nas mnogo puta i ne razumije, moramo nastojati, da nas razumije.«

Poslije spomenutoga pisanja o školi g. 1929. godine 1943. pretvaranje se škole u dječje igralište popelo do svoga vrhunca. Osobina je djece, da su osobna, što je napose zanimljivo opisao na pr. Tolstoj pripovijedajući o svom djetinjstvu. Zato je dijete imperijalist (latinska riječ »impe-

rare« znači »zapovijedati«), hoće u kući gospodovati, a jer mu još nije razvita umna moć prosuđivanja (dijudikacije), bez promatranja i obrazloženja osnivajući samo na svojoj osobnosti postavlja svoju tvrdnju (tezu). Dijete uzme štap u ruke i veli ocu, da je to konj, pa po sobama jaše. A onda veli i ocu, neka se spusti na četiri noge, jer je i on konj.

Ovakovo je tezerstvo, kada novine hoće da bez akademije znanosti i sveučilišta čitaocce uče jezik i pravopis. Prema pojmu novina u z v i š e n o je z v a n j e n o v i n a r e v o obavještavanje t. j. da novinar čitaoca primiče događaju. Osječke su novine — u Osijeku se novinarstvo upravo bujno razvilo — imale n. pr. i »reportera« za obilaženje po gradu, da se mogu čitaoci o događajima obavijestiti istinito. Novinar je kao izvijestitelj osloboditelj naroda od tjeskobne muke, kojim muče širitelji vijesti bez promatranja s obrazloženjem. Ako pak tako novinari ne će ili ne mogu raditi, novine gube povjerenje, o čem je pisao već pok. dr. Ante Radić.

U »D o m u« od 13. II. 1902. (preštampano u 27. broju »S l o b o d n o g a D o m a« g. 1945. na 3. strani) u početku članka pod natpisom »Teško ti je u mraku!« dr. Ante Radić piše: »Stara je stvar, da još ima svieta i to ne samo seljaka nego i građana, koji kažu: da je čitanje i knjiga — da je to samo danguba, pa da su seoski ljudi, koji čitaju koje-kakve novine i knjige — da su obično slabi gospodari, a često varalice i nepoštenjaci. »Naši stari nisu ni štili ni pisali — pa su bolje živjeli nego mi danas«, tako su dolnji posavski Hrvati odgovarali već prije 120 i više godina onomu R e l k o v i ć u, o kojem smo se predlani razgovarali.«

U knjizi »Fiziologija kritike« (u hrvatskom prijevodu štampanom u Zagrebu g. 1944. na 28. strani) T h i b a u d e t piše: »U novinarstvu glavno je samo čvrsto udariti. Nikakve brige radi istinitosti misli, ispravnosti osjećaja, pravednosti u govoru. Uostalom nema ni vremena za razmišljanje. Nikad ne ćemo dovoljno upoznati strašno zlo, što ga je novinarstvo načinilo u književnosti 19. stoljeća.«

O književnosti pak u 942. broju dalmatinskih novina u Šibeniku »Hrvatska Riječ« od 28. V. 1914. u 3. stupcu podlistka »Književnost i narodnost« književnik M a r k o C a r na 1. strani piše: »ne bismo ipak željeli da narodna književnost postane gola besposlica, prazna retorička vježba, za koju narod niti ima osjećaja niti ima razumijevanja.« (Riječ »retorička« je od grčke riječi »retor«, koja znači »govornik«.)

U pismenosti imamo i obrnutu metodu ili postupak i »logiku«, ne samo da štampa škodi narodu nego da se uništava štampa t. j. slovo, o kom g. 1885. u svečanom predavanju zagrebačke akademije piše, da neka nam slovo bude »ljubav i napredak«. Mnogo je muke bilo i troška i rada, dok se konačno u O s i j e k u pretvorilo javno mišljenje n j e m a č k o u j a v n o mišljenje h r v a t s k o i s r p s k o. I onda u doba, kada imaju u Osijeku Hrvati i Srbi konačno svoje tiskare, novine i časopise, pravio se (ne »položio«, to je prema duhu jezika njemačkoga, da nam književni jezik ne bude izvoran) državni ispit pismenosti tako, da se štampalo bombama t. j. skupocjeni su se tiskarski strojevi uništavali. U 30. broju osječkih novina »Hrvatski list« od 6. II. na 1. strani piše, da su dne 5. II. 1923. tako nazvani (premda nisu Talijani, jer je to stranka talijanska) fašisti (Orjuna) bacili u osječku tiskaru »Hrvatskoga lista« bombu, a u 50. broju zagrebačkih novina »Narodna Politika« od 2. III.

1923. u 3. stupcu 1. strane piše, da su orjunaši u Mariboru provalili u tiskaru sv. Ćirila razbivši četiri tiskarska stroja i sasjekavši u sitne komadiće remenje za pogon i po takovoj metodi za pismenost napravili štete preko 400 tisuća kruna.

I tako sada u promatranju metoda t. j. postupka i logike prema učiteljima i učiteljicama pismenosti dolazimo do primjera i njihova progona zbog slova. To je borba nepismenih protiv pismenih, mudrovanje o pismenosti protiv znanosti pismenosti. Primjera ima iz davnine. Već u doba starih Rimljana dobiše učitelji svoga sveca. (Pojam »svetac« ne razabire se u hrvatskoj riječi »svet«, ali jasno se razabire, što je »svetac«, u latinskoj riječi »sanctus«. To znači »utvrđen« t. j. u dobroti. »Dobar« je onaj, koji misli i na druge a ne samo na korist svoju.) Učitelja su K a s i j a n a njegovi đaci optužili, a sud ga osudi na posljednju kaznu t. j. smrtnu tako, da će izvršiti na njem osudu njegovi đaci. Đaci su svoga učitelja sv. Kasijana boli željeznim pisaljkama, kojima su se kod njega u školi vježbali u pisanju, tako dugo, dok nije umro.

Kod Rusa u 16. stoljeću na nesreću gramatika Maksimusa zanimao se za pravopis vladar i reći nešto protivno vladarevu mišljenju postade uvreda Veličanstva, jer je pravopis mjesto znanstveni postao državni. Gramatik je bio osuđen na tamnicu do smrti, u tamnici je pisao svoju obranu, a poslije njegove smrti u tamnici uskrslo je na javu ono, što izučeni pravници nazivlju »umorstvo pravde« — priznalo se, da je u svojoj znanosti za štampanje knjiga imao pravo gramatik.

Godine 1930. štampa se u Zagrebu Broz-Boranićeva knjiga »Hrvatski pravopis« bez predgovora, u kom bi se učitelju i đaku obrazložilo, zašto se moralo u Zagrebu u toj knjizi štampati bekerovsko mudrovanje o postanju rečenica. Dr. Maretić je sve rečenice dijelio na nezavisne i zavisne, i to su đaci lako pamtili, ako su učili na primjerima. I onda se događa, da se muče verbalističkim nabranjanjem veznika, kojima se zavisne rečenice počinju, a da se ni u predavanju ne spominju primjeri n. pr. rečenica vremenska, uzročna i t. d. Godine 1930. pravopisna knjiga uvodi u školu i »dopunske rečenice«, koje da nisu prave rečenice, nego su samo dopuna drugoj rečenici, premda je u zagrebačkom sveučilištu s katedre predavao dr. Maretić, da to nije znanost.

Godine 1929. u školskoj se knjizi stavlja teza učitelju i đaku, da riječ »tako« nije više prilog (adverb) nego veznik i nastade za ispravljanje i ocjenjivanje đачkih pismenih zadaća mučenje i zbrka, u kojoj je đak kao i u javnosti novinar i pisac u istom članku postavljao zarez na 4 načina i pred »tako« i iza njega, a sada slijeva i zdesna riječi »tako« a sada uopće bez zareza. (Osam godina poslije toga godine 1947. u devetom izdanju zagrebačke knjige Broz-Boranićeve »Hrvatski pravopis« kod posljedične rečenice piše, da je »tako« prilog, ali se uvodi mjesto obrazlaganja đacima toliko odvratno pravopisno »prebacivanje«, koje đaci zovu »đavolsko« (grčka riječ »diabolos« znači »prebacivač«) na pr. postavljanje zareza zbog »inverzije« (obraćanje). U toj naime knjizi zagrebačkoj na 66. strani piše: »Sa prilogom, koji je iz glavne rečenice prenesen (mi smo podcrtali), u zavisnu: »Poslije bolesti Ivan se na moru brzo oporavio, tako da se mogao vratiti na dužnost.« Ovdje riječ »prilog« đak može razumjeti i općenito a ne samo »tako«, jer ovako prebacuju u

drugu rečenicu novinari i pisci također i druge priloge na pr. »zato« u vezi »zato što«.)

A kada se u novinama zagrebačkim o tom devetom izdanju hrvatskoga pravopisa pisalo, uredništvo novina baš kao godine 1942., kada nije bilo zanimanja za rad zagrebačke akademije u istraživanju »ije« — »ie«. tako isto i godine 1947. dvadeset i tri godine poslije izdanja zagrebačke akademije VII. knjige znanstvenih djela za opću naobrazbu »Jezični savjetnik«, Zagreb 1924., dra. Tomislava Maretića — u 29. broju zagrebačkih novina »Naprijed« od 19. VII. 1947. ispod članka, pošto su bez obrazloženja pred javnošću napuštene školske hrvatske knjige za narodni jezik, s natpisom »Iz srednjoškolske nastave još nije nestalo verbalističko i pogrešno učenje« pod natpisom »Izašao je Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika dra. D. Boranića« u 4. stupcu piše: »nemamo posebnog jezičnog savjetnika, niti suvremenog praktičnog rječnika našeg jezika (kakove n. pr. imaju Francuzi, Talijani i t. d.).« Dr. Maretić je u predgovoru svoga »Jezičnog Savjetnika« upozorio, da drugi narodi u Evropi nemaju, što mi imamo, a to je, da novinari i književnici narodni jezik pretvaraju u književni neizvorni (neoriginalni).

Da o pravopisnim zapovjednicima mjesto »obrazlagачima«, koji đaka ne uče svako njegovo pisanje bez muke i straha obraniti obrazloženjem, ne može ni ozbiljan učenjak pisati bez tona šaljiva, imamo u historiji hrvatskoga pravopisa primjer u jubilarnom izdanju hrvatskoga novinarstva 360. broj zagrebačkih novina »Obzor« jubilarni broj »Obzora« 1860.—1910. od 31. XII. 1910. na 35. strani. Ovdje sveučilišni profesor dr. Jagić pod natpisom »U opoziciji radi ortografije« iz svojih zagrebačkih uspomena piše o žestokom Primorcu svome srednjoškolskom direktoru Adolfu Veberu, kako mu je zaprijetio otpustom iz službe, ako ne uvede njegov (etimologički) pravopis u svoj znanstveni časopis »Književnik«.

Hrvati su od bečkoga cara tražili dopuštenje, da se u Zagrebu osnuje akademija znanosti. U Beču se čude, imaju li Hrvati uopće učenjake. A imali su baš u to doba na pr. Jagića, Račkoga, Torbara, pa je kod Hrvata prvi put pokrenut časopis znanstveni, da se svijet uvjeri o njihovoj sposobnosti i za znanost. U takovo doba srednjoškolski direktor Veber prijeti Jagiću otpustom iz službe, jer da je želja kancelara Ivana Mažuranića, da se u »Književniku« piše pravopisom, kakovim piše Veber. Dostora se dr. Jagić uvjerio u audijenciji kod Mažuranića u Beču, da to nije istina.

I ovo je nekoliko primjera dosta za djetinjsko bez obrazloženja vladanje ljudsko u zabludi, o čem za umirenje i sabrano harmonično promatranje vrijedi ona latinska: »Bludnje treba osuđivati, a one, koji su u bludnji, sažaljevati.« (»Errores damnandi, errantes miserandi.« No svakako je potrebno još spomenuti jednu od najmučnijih metoda t. j. postupaka, što ju je doživio u svom narodu srpski učitelj pismenosti Vuk Stefanović Karadžić te morao bježati u Beč, o čemu u »Spomenici muške gimnazije kragujevačke«, Kragujevac 1934., pošto se spomenulo o srpskom knezu Milošu, da je »imao jednu krupnu manu: on je bio vlastoljubiv« na 24. strani piše: »Kad je došlo vreme da se zemlja uredi, da se propišu zakoni, okolina kneževa usadila je knezu u glavu misao: »Bolje je upravljati »po svojoj glavi, nego vezati se za hartiju«. Kad je 1821. Vuk došao u Kragujevac da kneza nauči da čita

i piše i da od njega načini »u narodu našem štogod nalik na Velikoga Karla i Velikoga Petra«, okolina kneževa uspela je da Vuka odgurne od kneza i da ga ismeje. (Vukova prepiska II. 545). 1825. dogodila se »Đakova buna« pod voćstvom jednog pismenog čovjeka. To je bilo dovoljno da kneževa okolina ubedi kneza da učeni ljudi bune podižu i da od njega načini najvećeg protivnika školovanih ljudi i najtežu smetnju prosvetnom napretku u zemlji. Čak je jedan iz kneževe okoline predlagao tom prilikom da se pobije i ono malo pismenih ljudi u zemlji da se cela državna administracija ograniči na raboš, u koji bi se rezala poreza, i jabuku, koja bi se sa porukom slala onome, kome se ima što da javi. (Vukova prepiska II. 654).

Sićušna je slova Gutenberg izumio, da iznose na svijetlo istinu t. j. ono, što je svaki dan isto, a ljudi hoće uz pomoć slova da iznose sebi zaradu. Ovakav je primjer u povijesti osječke štampe »Srpska stamparija d. d.«. Srpski je narod za tu stampariju rado dao novac, ali mjesto da se slova slažu zato, da bi se za Srbe i Hrvate postigao zadovoljan život, to je svrha politike, a nije gospodovanje, stamparija je nekomu Mađžaru vlasniku protokolirane tvrtke »Kultura« tiskala sajamske tiskarske proizvode (Pfundromane), narod nije dovoljno kupovao, tiskara je pala u dug u iznosu preko 300.000 dinara i propala i o tom je pisala u 1. broju osječkih novina »Hrvatska Obrana« od 3. I. 1929. u 2. stupcu 4. strane pod natpisom »Stečaj kulture u Osijeku«.

Ovo je sve bilo potrebno spominjati zbog pitanja, možemo li za učenje pismenosti imati više povjerenja prema novinama ili akademiji znanosti i sveučilištu. Ako novine i hoće poučavati, zbog brzine rada nisu za bibliografsko pisanje uredništva svih novina organizirana. To je rijetkost, koja je bila u uredništvu zagrebačkih novina »Obzor«, da su se na pr. važniji članci svakoga dana zapisivali na kartoniće i razvrstavali s datumom, kada su u »Obzoru« bili štampani, da se onda, kada se o nekom pitanju opet pisalo, moglo porediti, kako se o tom prije pisalo, da novine ne pišu i same protiv sebe, što se događa.

Zagrebačke novine »Hrvatski Narod« uvode u pisanje »ie« i pisanje prema postanju riječi etimologičko postavljajući tvrdnju, da je Relković bio u tom učitelj franjevcu o. Lanosoviću i razviše u školama muku pravopisnu. Međutim 4 godine prije toga zagrebačke novine »Hrvatski Narod« od 9. II. 1939. u članku pod natpisom »Pravopisne muke naših đaka« pišući o nevolji hrvatskoga školstva zbog jezika i pravopisa školskih knjiga priznaju u broju spomenutoga datuma g. 1939. valjanost Boranićeve knjige »Hrvatski pravopis«.

No i u prošlosti je tako. Ni pisci gramatika u Slavoniji 18. stoljeća ne znaju jedan za drugoga. Franjevac O. Lanosović i Relković pišu Gramatike a ne znaju, što je na primjer o pisanju »ie« pisao pisac prve slavonske knjige »Put nebeski« franjevac o. Grlić, da je naime pisanje »ie« uzeo iz pravopisa talijanskog, pa oni opet svoje »ie« preuzimlju iz pisanja njemačkog. Pače iz posvete Lanosovićeve Gramatike carici Mariji Tereziji nije jasno, je li o. Lanosović znao za Relkovićevu Gramatiku. To će biti posljedica također i neorganiziranja kod nas bibliotekarstva i u samostanima i u školama, a ni novina kod nas u to doba nije bilo. I u samostanima i u školama se događa, da je baš biblio-

tekar najviše opterećen drugim poslovima. Misli se, da je bibliotekar mučenik neprestanog prepisivanja inventara.

Ako se organiziranje pismenosti mladeži prepušta samo novinama, onda postaje suvišno i promatranje toga pisanja poslije g. 1943., jer se ponavlja, a to se ponavljanje ne osniva na iskustvu rada (prakse) u školi i ograničuje se najviše na mudrovanju o organizmu jezika. Bit će dosta ipak samo spomenuti, da novine još i u našim danima o jeziku i pravopisu pišu i dalje na zastarjeli način kao i to, da je jezik logika. Takovo je izvještavanje čitalaca u novinama posljednji put bilo u beogradskim novinama »Glas narodnog Fronta Srbije« od 7. II. 1947. u novinskom izvještaju o predavanju o jeziku i pravopisu u našoj štampi, u kom piše i ovo: »predavač je podvukao (germanizam mjesto »istakao«, da nam književni jezik ne bude izvoran), da se do pravila pravopisa ne dolazi običnom logikom nego naučnim putem, logikom samoga jezika, koji treba poznavati.«

D a g r a m a t i k a n i j e l o g i k a, najpoznatiji je primjer, da se može izreći i napisati po pravilima gramatike kao rečenica ovo: »K r u ž n i c a j e č e t v e r o k u t.« To je po gramatici pravilno načinjena rečenica, gramatičku znanost potpuno zadovoljava, jer se zna, o čem je govor (subjekt) a i što se o nečem izriče (predikat) i glagol se »je« posve dobro slaže u licu i broju. Ali po logici t. j. znanosti o pravilnom mišljenju to nije smisao nego nesmisao, jer se ne osniva na promatranju s obrazloženjem. Gramatika je svoja znanost, kao što je i škola svoja, jedno je gramatika, a drugo je logika, koju u nižim razredima, kada đaci školski mučenici imaju Gramatiku od strane do strane točno učiti, po naučnoj osnovi niti ne uče.

Dr. Maretić izradivši svoju školsku Gramatiku obrazlaže dotadašnju muku zbog dječje zbrke u učenju pismenosti u dvije riječi: neznanje i nerazum. Pita se dakle, kako je s »logičkom« metodom ili postupkom u učenju pismenosti kod prvih učitelja Slavonaca franjevaca u 18. stoljeću? Posljedica je nelogičke metode među slavonskim piscima, što u svojoj knjizi »Satir« god. 1762. Relković Slavoncu piše: »Ti ne imaš ni ortografije to jest knjige od pravopisanja i od riči pravo govorenja, koja uči lipo govoriti, pravo pisat, a još bolie štiti. Ti imadeš i pametnih ljudi, ali neće da se nitko trudi, niti hoće da na svitlost dade, prem ako ju načiniti znade.«

Bibliografija nas uči, da je istina, da je Relković prvi napisao Slavoncima Gramatiku pod natpisom »Nova slavonska i nimačka gramatika«. Zagreb god. 1767. Ali u njoj ne spominje ni što pišu u predgovoru svojih knjiga o pravopisu franjevci, kao što ne spominje pravopis prvoga slavonskoga pravopisca franjevca Vilova u knjižici »Razgovor prijateljski megju kerstjaninom i ristjaninom«, Budim 1736., a Relković se rodio god. 1732.

Neznanje tih prvih pravopisaca i gramatičara u Slavoniji je razumljivo, jer je to dječje doba hrvatske gramatike, znanstvena se gramatika stala razvijati sredinom 19. stoljeća, kada se stala razvijati poredbeno gramatika. No razuma je u tih franjevačkih pisaca po rodu pučana u mucu narodnoj toliko, da se čitalac čitanjem ne može pobrkati. U vrijeme gospodovanja turskoga bilo je za franjevca redovnika Hrvata kao i za Srbina monaha opasno sakupiti oko sebe djecu, da ih

uči čitati i pisati, jer se Turčin bojao i takvoga sastanka raje postavljajući tvrdnju ili tezu, da se raja sastaje zbog dogovora za bunu. Mučan je to položaj za učitelja pismenosti u školi, koja nije svoja. No muka je i u sastavljanju pravopisnih pravila prevelika.

Najstarije je poznato pisanje kod Hrvata ugovor prijateljstva bosanskoga bana Kulina s dubrovačkim knezom Krvašem 29. VIII. 1189. Hrvati pišu najprije glagolicom pa i ćirilicom, a latinicom počinju pisati u 14. stoljeću. (Rudolf Strohal u djelu »Znameniti i zaslužni Hrvati«, Zagreb 1925, str. CXVI.). No stari Rimljani u svom jeziku nisu imali naših nepčanih suglasnika, a to su oni, što imaju, kao što ima čovjek nad sobom nebo, nekakav nad sobom znak na pr. č, š, j i t. d. I odatle je već prva muka pravopisna, o kojoj franjevac o. Glavinčić u svojoj knjižici »Život svetih«, Mleci 1702. piše, da je hrvatski pisati teško: »I kad budeš štati (čitati) pomnjivo hoćeš razmišljati, da naš jezik jest težak: zato mučno ga je nikako (t. j. nekako) latinskim slovima ispisivati,«

Mučno je i pitanje metode pisanja, da li će se pisati prema izgovoru fonetički (grčka riječ »fone« znači »glas«, »zvuk« n. pr. »gramofon«) n. pr. vježba ili prema postanju riječi n. pr. vještba etimološki (grčka riječ »etymon« znači »postanje«). O tom franjevac fra Bračulić u svojoj knjizi »Uzao serafinske goruće ljubavi«, Budim god. 1730. prije dakle pojave pravopisca o. Vilova — ovakovu odluku piše: »Ali je lipše i pofaljenije pisati onako kako se govori, jer što je god više nije faljeno veće kuđeno. Zato ja u ovim knjigam pišem onako, kako govorimo i izgovaramo.«

Prvi slavonski pravopisac franjevac o. Vilov u knjižici »Razgovor prijateljski«, Budim 1736. piše, da Hrvati pišući moraju se slovima rvati, ovako: »U pisanju i štampanju riči naših s latinski slovima (budući da ovdje ne ima naški slova) mlogo zamršenja ima, tako, da niki knjige imadu, koje mlogo drugojače i zamršenije slova riči sastavljajuća uzdrže nego druge i tako smetnja štijućim dolazi u razbiranju riči, budući da još običaj nie se učinio jednako slova na izučavanje riči metati. Ta svakolika mučnost i smetnja dolazi od latinski slova ne toliko, koliko bi u naš jezik potribito bilo, zato hrvemo se s latinskih slova sastavljanjem nadoknaditi ona slova, koja na izučavanje naših riči manjkaju. Ali jer svaki drugojačije sastavlja i nadoknađa pomanjkanje, tako još se ne more doći na jedinstvo i tako smetnja se čini u pisanju i štivenju,«

Za ovu slavonsku muku za »jedinost« u pisanju i »štivenju« (čitaju) bit će dovoljan samo jedan primjer upravo dječje pravopisne nesloge iz predgovora knjige slavonskoga pisca 18. stoljeća Vlašića u knjizi »Contemptus mundi«, Osijek 1785. ovo: »Mi smo ovdje navadni pisati x, a Horvati s misto x n. pr. xanyem xito i t. d., a Horvat piše sanym sito i t. d., i tako u drugima ričma mi se sluximo x, a Horvati s.«

Svakako je najveći i najstvarniji uspjeh hrvatskih preporoditelja pod vodstvom dra. Ljudevita Gaja, kada je hrvatski sabor u Zagrebu dne 23. X. 1847. ne bojeći se Mađžara zaključio, neka se mjesto jezika latinskoga u škole i urede uvede jezik hrvatski. Poslije g. 1848. dolazi apsolutizam t. j. vladar vlada bez sabora, u školi je politiziranje

toliko, da đaci, ako u školi samo razgovaraju hrvatski, dobivaju šibe. U školi je politika t. j. germaniziranje bez logičke metode pedagoške — da dijete u učenju pismenosti može doći do uspjeha samo, ako uči u svom materinjem jeziku. To je narodu učinio jedan od najnarodnijih hrvatskih banova Slavonac Josip Šokčević. Pošto su u Hrvatskoj uvedene prve javne osnovne škole god. 1859., Šokčević postavši ban prigodom ushićenoga dolaska u Zagreb 12. VII. 1860. izjavljuje, da se odmah ima u škole i urede uvesti hrvatski jezik mjesto njemačkoga.

Zaslugom Osječanina biskupa Strossmayera počinje raditi akademija znanosti u Zagrebu 28. VII. 1867., a dne 19. X. 1874. počinje raditi sveučilište i sada istom ove godine, kada dobivamo sveučilište, za prvoga bana pučanina Ivana Mažuranića hrvatski sabor u Zagrebu određuje opću obvezatnost za pohađanje škole, naučiti pisati i čitati moraju svi. Međutim ova želja nije nova. Želio je pučku školu za svu djecu pa i žensku već Slavonac sin Matije Relkovića Josip Stjepan Relković. On je pisac najprivrednije i za život najstvarnije knjige u povijesti »hrvatske duše« t. j. književnosti »Kućnik«, štampane u Osijeku god. 1796. U toj se knjizi sve do danas nečitanoj i neocijenjenoj uči čitalac, kako će sebi Slavonac stan urediti, nabavljati i priređivati hranu, odjeću, stan ugrijati i rasvijetliti, kako će Slavonci glavu na meko uzglavlje s perjem za spavanje polagati, što da već imaju oni prije ko Hrvati, za svaki mjesec su i savjeti za zdravlje (n. pr. piše o puštanju krvi) pa je to i opet jedan »Kućni liječnik« za Slavonce već u 18. stoljeću. U toj knjizi god. 1796. piše, da treba knjige štampati, svi moraju ići u školu pa i ženske, o čem na kraju knjige na 442. strani piše ovako:

Ta bi bila baš uprava dobra,
Koja bi se zapodigla tako,
Kad bi dite štit učilo svako,
Samo tisak domorodnih slova,
Ne b' danguba duga bila ova!
A kućnikom s tim bi laglje bilo,
Kad bi muško a i žensko štilo,
Kako b' mlađi učili jednako,
Znali nauk i veliko svako . . .

Sedamdeset i osam dakle godina je trebalo, da se ostvari želja slavonskoga pisca o pučkoj školi za svu djecu pa i žensku.

Konačno je god. 1930. u Zagrebu i do tada neviđena priredba — izložba hrvatske štampe s golemim uspjehom u proslavu 60 godina opstanka organizacije tiskarske. (O tom u djelu Keimel, Spomenknjiga o djelovanju tipografske odnosno grafičke organizacije u Zagrebu, Zagreb 1940., str. 98.).

Premda nas bibliografija uči, da je o hrvatskom pravopisu upravo golemo pisanje kroz stoljeća, ipak se dogodilo na Novu Godinu dne 1. I. 1943., da je u zagrebačkim novinama »Hrvatski Narod« bez traženja podataka u osječkom muzeju objelodanjen članak o hrvatskom pravopisu, u kojem je članku bez javnog raspravljanja prije toga iznenađenje, da će se opet pisati onako, kako su u 18. stoljeću pisali slavonski pisci. U tom se zagrebačkom novinskom članku postavlja čitaocu postavka, tvrdnje ili teza ova: »Tko danju i noću tako govoreći prevrće listove prvih autentičnih

izdanja hrvatskih književnika, može se lako uvjeriti, da su pisana po korienskom pravopisu.»

Godinu dana prije toga g. 1942. u Zagrebu prigodom pedesetgodišnjice prvoga štampanja Broz-Boranićeve knjige »Hrvatski pravopis« (1892.) na 9. strani štampane knjižice o korienskom pravopisu piše »nije ništa novo, nego je nastavak starog hrvatskog običaja.« No čitaocu se ne obrazlaže, kakovog običaja.

Kako je težak i mučan taj stari običaj pisanja, dovoljno će biti pokazati samo nekoliko primjera pisanja. U Relkovićevu »Kućniku« g. 1796. n. pr. na 439. strani pisanje današnje riječi »svratište« je ovako: »Svratjalishte«. Ili na 371. strani naše današnje pisanje: »od šta ćeš razginiti« skupa se piše ovako: »odshtatchesh...«. Na 172. strani: »gdije ladnie«. U knjizi franjevca staroga Osijeka o. Velikanovića »Upućenja«, Osik 1787. s pisanjem njemačkoga »h« za oznaku duljine izgovora današnje pisanje »griješeci« na 339. strani piše: »grihshechi«. Tako i Relković u »Kućniku« na 442. strani naše »hođahu« t. j. »iđahu« g. 1796. piše: »hodihshe«. Na natpisnoj strani knjige štampane u prvoj tiskari Slavonije u Osijeku kod Divalda g. 1834. napisano je ime tiskarevo ovako: »Aloisie Divalda povlastjenoga Knjigotishca.«

Kakova je metoda ili postupak bio za učenje pismenosti, dovoljno je n. pr. zagledati u jednu školsku knjigu n. pr. početnicu za pučke škole u Slavoniji »A B C iliti knjizica slovoznanja za potribu narodnih ucsionica u kraljestvu Slavonie«, štampanu u Pešti g. 1823., u kojoj su nedosljednosti za učenje đaka u »slovoznanju« kao n. pr. na 26. strani, gdje piše: »posli toga« a pet redaka ispod toga dijete čita: »najposlie«. Ili na 30. strani za 3. lice jednine piše u obliku »zovnuh« slovo »h« prema njemačkom pravopisu za duljinu, a »knjigah« za 2 padeža jednako i za genitiv i za lokativ plurala a imenice velikim početnim slovom ugledavajući se u pravopis njemački ovako:

»O draga Mátti, zovnuh Dite, gdiste vi to sve naucili?

U Knjigah, reche ona, »moj Sinko«.

»Iz Knjigah? poprimih Dite, dajtemi dakle samo berzo sve one Knjige, gdi ova nahodese!«

U katekizmu bosanskoga pisca franjevca fra Matije Divkovića štampanom u Mlecima g. 1738. pismom »bosančicom« pod natpisom knjige piše: »Bukvica mala za dietcu.« Tu je jasno, da riječ »dietcu« nije štampana za izgovor »ie«, nego je slovo »i« upotrijebljeno za slovo »j«.

Muka starih Osječana u 18. stoljeću u pisanju slova »j« može se vidjeti na primjer u natpisu nadgrobne ploče g. 1735. »kujundžije« Marijana Jovića kod osječke donjogradske župske crkve, gdje piše ovako: »kuiuingyia«.

Da stari pisci slavonski nisu znali pisati riječi prema postanju etimologički, razumljivo je, jer nisu znali razlikovati ni korjena od nastavka, nisu ni znali glasovnih zakona u našem jeziku, kako se vidi n. pr. u knjizi franjevca o. Velikanovića »Uputjenja«, Osik 1787. na 492. strani: »sluxbu kratchu« (t. j. učiniti); a ovo isto opet na 488. strani piše se drugačije: »najkratja«. Župnik staroga Osijeka Turković u svojoj knjizi »Život sv. Eustahije«, Osijek 1795. naše današnje »samoca« piše na X. strani »samotcsa«. Nije to dakle gramatičko promatranje korijena nego površno gledanje sličnih riječi.

Konačno godine 1943. tezerstvo je bilo u novinama na svom vrhuncu napose u pisanju o starim slavonskim piscima prigodom traženja novoga pravopisa a bez traženja podataka u osječkom muzeju.

Naše se ogledavanje školskih gramatika zaustavlja i prestaje kod godine 1943., koje su se godine mogli napose promatrati zanimljivi pogledi na historiju izučavanja našega jezika i takav nebibliografski način pisanja, da postaje suvišno poslije ove godine dalje ogledavati.

U 619. broju zagrebačkih novina »Hrvatski Narod« od 1. I. 1943. u članku pod natpisom »Hrvatski pravopis« piše: »To je eto »slavonska pravopsina škola« iz 18. vieka, koja se svjestno i načelno držala korienskog pravopisa, te je bila pravilom i uzorom kasnijim književnicima hrvatskim.«

U istom ovom članku novinskom još točnije i određenije u 1. stupcu 2. strane piše: »O načelnim pravopisnim korenjacima možemo govoriti od 18. vieka. Hrvatski književnik, prosvjetitelj i slovničar A. M. Reljković bavio se ortografijom, govorenjem, pa se za njega s pravom kaže da je bio etimologičar i u tome učitelj Lanosoviću.«

Već pedeset i četiri godine prije ovoga pisanja zagrebačkih novina t. j. godine 1889. zagrebačka je akademija znanosti stampala djelo dra. Maretića »Istorija hrvatskoga pravopisa«, u kom na osnovi mnogo primjera iz knjiga 95 starih hrvatskih pisaca, obrazloženo dakle, piše, da prije Gajeva vremena nema u nas pravopisne tradicije, svaki pisac drugačije piše protiveći se često najrazumnijim zahtjevima dobroga pravopisa. Istom poslije godine »ilirizma« 1835. nastaje među zagrebačkim književnicima etimologička tradicija.

Dodaje se, da prije pisanja dra. Maretića o tom g. 1889. osječki profesor Forko godine 1886. u svojim »Crticama iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću«, II. dio, Osijek 1886. na 5. strani priopćuje, što piše o pravopisu pisaca slavonskih osječki tvrđavski župnik Turković u predgovoru svoje knjige »Život sv. Eustahije« stampane u Osijeku g. 1795. Vrijedno je ovomu kod prof. Forka dodati, da to Turković prenosi iz knjige fra Velikanovića »Upućenje katoličansko«, a Velikanović je opet prešampao iz knjige fra Dobretića. Prof. Forko na 6. strani dodaje: »Iz ovih rieči vide se jasno jezična i pravopisna načela, kojih se je držao naš Turković. Ne ima tu nikakve dosljednosti niti stalnih pravila, nu ne čudimo se tomu ni najmanje, ta ni danas još nema jedinstva kod nas u tome pogledu!«

U spomenutom članku zagrebačkih novina 1. I. 1943. piše, da su se slavonski pisci u 18. stoljeću »svijesno i načelno držali korijenskog pravopisa« zato, jer se ni te godine nije čitalo, što piše osječki profesor Forko u svojim »Crticama« u »Izvješću o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883./4.« Podvrgavši kritici slavonske gramatike hrvatskog jezika u 18. stoljeću Relkovića (Nova slavonska i nimačka gramatika, Zagreb 1767.) i franjevačkoga profesora o. Lanosovića (Neue Einleitung zur slawonischen Sprache, Essek 1778.) iznio je prof. Forko mnogo primjera neobičnosti u djetinje doba hrvatske gramatike napose u tvorbi oblika. Tako se na primjer kod tvorbe komparativa na 56. strani vidi, da je riječ »dosta« Relkoviću pridjev. I to je opet jedan dokaz, da je stara hrvatska srednja škola razumno radila zadavajući marljivo

đacima za domaću zadaću neprestanu analizu pojedinih riječi, koja je riječ imenica, koja pridjev, pa glagol i t. d., kakav je oblik — i tako je čak silila, da neprestano zagledavaju u školsku gramatiku. I onda se nije moglo dogoditi, da bi čak o nekoj riječi pod satom gramatike rekao: »P o m o m e m i š l j e n j u t o j e s a d a š n j o s t.« Spominjući pak neobičnosti u tvorbi glagolskih oblika na 50. strani o Relkoviću, o kom su zagrebačke novine 1943., kada uredništva nijesu uvrštavala ispravke, postavile tezu, da je učitelj franjevačkomu profesoru o. L a n o s o v i ć u, prof. Forko piše: »Dakle ne zna se ni za osnovu ni za korjen, već se uzimaju pravila po volji!«

Nije nakana, da se ovaj put prikaže, kako je Relković mogao doći u vezu s etimološkim pravopisom. Spominje se samo ta istina, da Relković u svojoj knjižici »Ovčarnica« štampanoj u Osijeku g. 1776. ukratko progovara, da on »ne piše kako se izgovara nego drugačije«. No iz njegova se tumačenja na pojedinim riječima kao primjerima vidi, da ne razlikuje korijena riječi i osnove od nastavka ne poznavajući ni glasovnih pojava u jeziku.

Spominjem i to, da nam tobožnji Relkovićev učenik u pisanju prema postanju riječi etimologičkom o. Lanosović sam o sebi pripovijeda poput ostalih slavonskih pisaca 18. vijeka, da je njemu, premda miješa etimologiju s fonetikom, pamentnije pisati prema izgovoru fonetički. U knjizi, iz koje se imalo svake nedjelje i blagdana narodu u Slavoniji čitati o. M a r i j a n a L a n o s o v i ć a »Evangelistar ilirički«, Budim 1794., ima »Opomena« o pravopisu, u kojoj o. Lanosović piše: »Izverstnost riesih jest u jeziku onoga, koji zna pravo nashki illiti illiricschi govoriti, koji ne pazi toliko, kako je upisano, koliko, kako se ima lipo i csisto izgovarati.«

Najstvarnije pak svjedočanstvo o pravopisu slavonskih pisaca XVIII. stoljeća je ono, što nam malo prije spomenuti apostolski vikar u Bosni franjevac fra Marko Dobretić u svojoj knjizi »Kratko skupljenje čudoredne ili morale bogoslovice« štampanoj u Ankoni g. 1782. piše: »Vidili smo sve knjige štampane u naš jzik latinskim slovima i ne vidismo nijednoga da jednako pišu, nego svaki kako se je komu vidilo, da se more razumit, onako je i pisao,«

I tako je dokazano, da najviša ustanova za znanost zagrebačka akademija u Maretićevu djelu o povijesti hrvatskoga pravopisa uči istinito u suvremenoj magli neznanja o pravopisu hrvatskih starih pisaca u Slavoniji.

Može li škola bez vodstva akademika Maretića naučiti čak pismenost?

Ne dopušta prostor ni to, da se u ovom promatranju popisa pisanja o učenju narodnoga književnoga jezika nabroje i ogledaju sve školske Gramatike napose kod Srba, koje su poslije Stojana Novakovića sve napisane bekerovski, kao da se o tom nikada nije pisalo. Došli smo u pregledu školskih gramatika do godine 1943., poslije te godine njihovo štampanje ne će se spomenuti, jer je to sve, napose u nauku o rečenici, samo nastavak prepisivanja stare austrijske školske knjige, koju su Nijemci već odavna iz svojih škola izbacili. No i ovo će naše promatranje biti dosta, da se razumije, kojim je pravcem otišlo učenje narodne gramatike bez vodstva dra. Tomislava Maretića. Ovi školski pisci i sami priznaju, da je njihovo učenje teško. Kada se pak riječ »teško« (stara grčka poslovice uči, da je istina jednostavna) unijela u školu, učitelji se s đacima složiše, da u škol-

skoj knjizi »teško« izostavljaju. I školska se knjiga stala kupovati zato, da se ne uči t. j. za nerad. Kada se pak to razvilo, stadoše učitelji konačno i sami sebi stvarati naučnu osnovu bez školske u prave napose oni, koji nijesu profesori gramatike, a moraju poučavati, jer nema profesora jezika. Dogodilo se među ostalim na primjer, da je profesor etnografije dobivši predavanje hrvatskoga jezika u nižem razredu srednje škole s đacima samo čitao Kačićev »Razgovor ugodni« 2 puna mjeseca, dok to nije konačno ipak opazio direktor. Prvi profesor, koji je u početku Jugoslavije došao iz Srbije raditi u Osijek, profesor samo književnosti bez gramatike, premda je književnost prikazivanje ljepote u — jeziku, nije htio pisati s đacima školsku zadaću, jer da nije jezikoslovac. Prisiljen na taj rad zbog školskoga propisa nije htio zadaće ispravljati, jer da to nije njegova struka. U staroj školi kod Hrvata direktor je bio odgovoran za rad (grčki se to zove »praksis«) u školi, jer on daje »rectus« t. j. »pravac«, on je »u — prav — itelj«. Zato je kod Hrvata u srednjoj školi direktor pregledavao »Dnevnik rada«, u koji se upisivalo samo, što se koji sat u razredu predavalo i kojega đaka nema u školi. Zato je »Dnevnik rada« mogao biti u razredu u katedri, nije morao s njim pod pazuhom ići profesor od razreda u razred zato, jer su u njem arhivalia n. pr. samo formalno pisani zapisnici sjednica razrednih vijeća, kojih se formalnost zapisnika kod Slovenca popela do najvišega vrhunca nestvarnosti. I još ktomu u »Dnevniku« se upisuju i ocjene, koje su se prije čuvale u direktorovoj pisarni. Kako se u razredu radi i da li se uopće predaje, to je mogao lako svatko pratiti u »Dnevniku«, jer se u školi učila školska knjiga redom od strane do strane. Kada se pak postavila gola tvrdnja bez obrazloženja, da školske knjige više ne treba pa i kod tako zvanog »uglednog« predavanja, dosta je plan, naredilo se, da razrednik svake subote samo napiše u »Dnevnik«, da je sve u redu, premda je na primjer profesorica napisala, da je pisala hrvatsku zadaću, a nije ni bila u razredu. Kod Slovenaca je i Srba pisanje i ispravljanje pismenih zadaća još romantičnije. Pusto dakle pisanje za samoga sebe u doba, kada se uveo Hrvatima strani običaj, da profesor ulazi u razred s »Dnevnikom rada« pod pazuhom, mjesto da nosi kakav poučan predmet ili za đake zanimljivu knjigu. I takova za Hrvate neobična školska novost »Dnevnik rada« pod pazuhom, o čem je bilo u prvoj Jugoslaviji i karikatura učitelja, postade gnijezdo zla.

Bekerovština školskih dakle pisaca sa svojim postavljanjem gole tvrdne bez obrazloženja prešla je i na školski rad ili praksu. Umjesto sadržajem bitnosti stalo se zadovoljavati samo formom t. j. formalizmom u školi, za koju roditelji plaćaju poreze. A ako se zahtijevalo od đaka, da nauče napamet ono, što je u školskoj knjizi »teško« t. j. neobrazloženo dakle nestvarno (nerealno), tada se u školi razvijao verbalizam (latinska riječ »verbum« znači »riječ«) t. j. upotrebljavanje pustih riječi bez zanimanja za sadržaj. To je onda odvelo do nestvarnoga odnosa učitelja i učenika u vježbanju baš onoga, što je zadaća učenja gramatike. Dok je kod Hrvata (počevši od godine 1604.) gramatika bila nauk o pisanju, domaće su pismene zadaće bile u školi analiza t. j. »rastavljanje« pojedine riječi iz rečenice, da se pojedinačno promatra, je li imenica, glagol, pridjev i t. d., u kome je padežu ili licu, koji je broj, rod, vrijeme i t. d. Da je to zbilja korisno znanje, vidimo na primjer, kada proma-

tramo još u naše vrijeme odrasle, gdje se muče na istoj strani različno postavljajući zarez uz »tako da« n. pr. »Pao je nesretno tako, da je šlomio ruku«, jer nisu sigurni, je li »tako« prilog ili veznik. Kod ispitivanja u školi, jer je predmet toga učenja pisanje, čak je u staroj hrvatskoj školi izašao k tabli, na kojoj će se za ispitivanja i pisati. Tom je zgodom morao profesoru pokazati domaću zadaću (analizu) napisanu, koju je učitelj potpisao, da ju je vidio toga dana. I onda je čak najprije po koju riječ analizirao, a ostali su đaci u razredu svoju analizu u domaćoj zadaći promatrali, jesu li dobro analizirali. To se radilo u svim nižim razredima srednje škole, a u naše bi doba bilo korisno za učenje pismenosti i u višim razredima. I tako je znanje u razredu vremenom napredovalo do uspjeha, koji je čake razveseljavao.

Mjesto tako organiziranog (organizacija je posao uma) a uspješnog pismenoga vježbanja znanosti o pisanju t. j. gramatike bekerovci kao filozofi jezika uvedoše opterećivanje đaka pisanjem pismenih sastavaka kod kuće ča i s određenim brojem strana ispisanih, samo dakle kvantitet, a nema ni papira. Moraju se kod kuće pisati domaće pismene zadaće i iz drugih predmeta, pa i iz prirodopisa, ča i iz povijesti. Otkada se direktori srednjih škola ne usuđuju zanimati za rad katedre (a to je pojam škole), mučno se razvilo pitanje, ima li veće đачke muke, nego od srednješkolca zahtijevati, iz školske knjige na pr. Povijesti, a niti je nema, otkada su hrvatske školske knjige napuštene, mjesto da uči da napiše iz predavanoga teksta ono, što je »važno«, a taj je srednjoškolac s obzirom na njegovu moć prosuđivanja istom u 1. ili 2. razredu! Ima li veće đачke muke pisati školsku pismenu zadaću bez dispozicije formulirane od давnine u praksi onom đачkom tjeskobnom teškoćom: »Kako da počnem?« Ima li veće đачke muke, nego napisati domaću pismenu zadaću s obvezom, da kupi novine ili časopis i to određeni broj baš u doba, kada je prodavanje novina i časopisa n. pr. u Osijeku tako neorganizirano, da se željeni brojevi ne mogu dobiti, jer se ne naručuju od straha, da se ne će prodati. Ali u školi ne samo da učitelj ne pregledava domaćih zadaća, nego ne može ni promatrati, jesu li dobro napisane. Pisanje u tolikoj količini postaje površno i neozbiljno. Čak nema prilike pratiti u svom trudu pismenosti napredak. To se nikako ne može nazvati učenje pismenosti, jer je nerad. Konačno je bez obrazloženja pred javnošću došlo i do suvišnoga neobrazloženog pisanja »probnog« maturalnog zadatka, za koji se u Srbiji u čaršiji oglašuje ča i »kurz«, koja latinska riječ znači »trčanje«, premda je pismenosti pojam — razvijanje.

Nije se htjelo priznati, da je dr. Maretić godine 1899. u svojoj velikoj »Gramatici« izučavanje narodnoga književnog jezika završio, pa da se onda u školama marljivo uči. Mjesto učenja jezika razvija se pitanje, kako bi se već jednom zaustavilo neprestano pisanje novih školskih Gramatika. Priprosti naš narod veli: »Nije sramota ne znati, ali je sramota ne htjeti znati.« Bez čitanja stručnoga časopisa hrvatskih srednjoškolskih profesora »Nastavni Vjesnik« u Zagrebu, bez čitanja izučavanja našega jezika, dra. Maretića pisale su se i dalje »Gramatike« i to se pisanje novih, novijih i najnovijih školskih Gramatika a bez »Predgovora« kao da ne može zaustaviti. Pa kada se ne će da prizna o jeziku znanost, ne će zbilja preostati drugo, kako se već naprijed spomenulo, nego da se konačno iz mnoštva školskih Gramatika štampa pregled gramatičkih pojmova kao

na pr. što je subjekt, predikat, a napose što je atribut (taj je pojam već i tako pobrkan, da je čitava rečenica postala atribut), što znači u rječniku grčkoga jezika riječ »sintaksis«, a napose je potreban za ublaženje đачke muke pregled, što koji srednjoškolski pisac misli o postanju rečenice, čime nije mučila stara škola hrvatska. Kada se ne će po Maretiću da promatra jezik, kakav jest, neka se u novoj školi mjesto jezika promatraju osobne (subjektivne) tvrdnje školskih pisaca o jeziku! To je i potrebno zbog ugleda učiteljeva, jer se događa, da za tumačenja profesorova iz klupe ustaje đak prijavljujući, da on ima školsku knjigu drugoga pisca, koji o ovom istom tvrdi drugačije. Događa se i to, da i plan i program i uputstvo (Hrvati su imali samo naučnu osnovu, a to je bilo bilježenje sadržaja školske knjige) stvarno uče drugačije od školske knjige. Pa i nedokazano postajanje rečenice nalaže za učenje nastavni program ali u pojedinim školskim godinama različno.

I liječnici će moći pomagati.

Ne može se reći, da je na školu, koja je ogledalo suvremenoga društva, utjecala samo pokvarenost (korupcija), koju je svalio na ljudsko društvo rat. Nesklad (disharmonija) u Evropi velik je poslije prvoga svjetskoga rata, otkada je čovjek navikao u čovjeku gledati neprijatelja a otimati se od sklada (harmonije) istine pod vodstvom akademije znanosti. Uz slabljenje dobrote ljudske poslije svakojakih potresa u ratno doba oslabiše ljudima također i živci. I zato poslije svršetka prvoga svjetskoga rata u zemlji školstva i pedagogije t. j. znanosti, kako stariji mlađima predaju duhovna dobra, u Švicarskoj već g. 1920. štampa svoja predavanja züriški psihijatar (liječnik za slabe živce) dr. Ludwig Frank u knjizi »Seelenleben und Erziehung« (»Duševni život i odgoj«). U toj knjizi pred čitaocem stupaju živčano izmoreni ljudi različitih zvanja, a u posebnom poglavlju također i »školska strašila«, koja roditeljski dom »nerviraju«.

Bibliografski je zanimljivo, da odmah druge godine poslije švicarske knjige dra. Franka godine 1921. u Zagrebu zagrebački liječnik za živce dr. Herzog priopćuje u zagrebačkom časopisu »Nova Europa« u članku »Patološka politika« liječničko razvrstavanje (klasifikaciju t. j. razređivanje, latinska riječ »classis« znači »vrsta«, »razred«) prema vrstama bolesti živaca naših političara t. j. onih, koji se prema Aristotelovoj definiciji riječi »politika« brinu za javne narodne potrebe, kao što su ceste, željeznice, vojarne, bolnice, crkve i škole.

»Karakter« (ta grčka riječ znači »urezano«) je skup načela (misli vodilja) ili principa (početnih misli), po kojima čovjek misli i radi. Govori se i piše ne samo o karakteru pojedinoga čovjeka nego i o karakteru narodnom. No o karakteru a pogotovu o »narodnom karakteru« ili, kako neki govore, o »rasnim osobinama« ne može se govoriti niti pisati bez poznavanja rezultata istraživanja narodne patologije (znanosti o bolestima). O tim je rezultatima pisac prve štampane povijesti medicine kod Hrvata (»Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji. Poseban otisak iz »Liječničkoga Vjesnika«, Zagreb 1927.) Slavonac Požežanin dr. Luj Thaller u svom članku pod natpisom »Karakter i bolest« pisao u 71. broju zagrebačkih novina »Novosti« godine 1930. Kratak sadržaj toga članka

priopćile su osječke novine »Hrvatska Obrana«, u kojima u 6. broju od 8. II. 1930. na kraju 1. stupca 2. strane priopćuje se i ovo: »napisao je dr. Lujko Thaller članak »Karakter i bolest«, u kojem opisuje, kako pojedine bolesti mijenjaju značaj bolesnika. U najvećoj mjeri djeluju na čovjeka bolesti moždana i moždanih opna. Djeluju na čovjeka i druge bolesti.« Spomenuvši kod tuberkuloznih, da su nestalni i podvrženiji svojim čuvstvima, a upravo je napadno, kako baš kod te bolesti nema samoubistva, pa spomenuvši kod malarije potištenost i melanholiju, tugovanje kao i kod pelagre, dalje piše: »Te su karakterološke studije veoma potrebne, naročito ako želimo, da se upustimo u rješavanje još težih karakteroloških pitanja. Teško je, na primjer, ma samo površno reći o karakteru jednog naroda bez naročitih studija u smjeru nacionalne patologije. Često se pokušava, onako od oka, ustvrditi, da je ovo ili ono karakterna osobina, ili kako to vole da kažu, rasna osobina »naše rase«. Kako baš naša rasa trpi vrlo mnogo teških i nacionalnih bolesti, kako je u nas i malarija i tuberkuloza i lues i pelagra i glad prečesta stvar, treba utjecaj tih vanjskih faktora na karakteru izlučiti, a onda tek stvoriti sud. Turobna pjesma makedonska lako da će se pred uplivom kinina pretvoriti u pajan životu, a pred čvrstom hranom i nestajanjem rakije možda će i Bosna zapjevati himnama životnog veselja. Jednako kao što je mršavi zagorski seljak rasno mršav, jer je gladan i naša je melankolija veoma sumnjiva, da je uvjetovana bolešću.«

Bit će bolje, kada budu učitelji mladeži mogli svoj rad u školi poštivati.

Kada će moći biti pametnije u školi, kojoj je zadaća, da je najpametnija kuća u svom ljudskom naselju? Odgovor na ovakovo pitanje konačno na svršetku našega razmatranja o stradanju ne samo veoma stare nego i osnovne znanosti gramatičke nazvane »ključ svih znanosti« u doba ratne bure i oluje bit će koristan, ako se nezadovoljstvo čitačeve ublaži nadom. Ne samo da učitelji — duševni dakle radnici — govore u šali, da se od njih traži raditi 24 sata na dan i to pod nadzorom tolikih ljudi, koliko je đaka i roditelja, nego je rat u školu ubacio i napuštanje sabiranja sila za duševni rad bez odmora. U staroj hrvatskoj srednjoj školi bila je posebna naredba zagrebačke vlade, koja je zbog ozbiljnoga gledanja na uspjeh školskoga rada zabranjivala, da profesor u razredu radi 4 sata redom bez prekida. Ako je i to baš moralo biti, onda je imao biti među takvim radnim satovima 1 sat odmora zbog razuma, koji nalaže, da se mora misliti na sposobnost za umni rad i ubuduće. Peti pak sat u srednju školu je uvela prva Jugoslavija, o kojem je satu praksa dokazala, da u školskom radu nije uopće sat pedagoški. Ako je pak u školskoj knjizi bila kakova nestvarnost, toliko je profesoru bilo dopušteno poštivanje svoga zvanja, da ga nitko nije mogao prisiliti, da to predaje svojim đacima, nego je predao stručnom časopisu »Nastavnom Vjesniku« u Zagrebu.

Nadu nalazimo u slavnoj knjizi američkoga psihijatra dra. Bischa »Jesmo li neurastenici?« U toj knjizi pisac pristupa sa stručnim savjetima čitaocu osobito prijateljski bez nametanja teza, a pripovijeda čitaocu, da je i sam slabih živaca. No piše dalje, da bez toga ne bi bilo uopće radljivih.

ljudi (prema grčkoj riječi »praksis« dakle praktičnih) pa ni slavnih umjetnika, pisaca, učenjaka. Osobina je čovjeka, komu su oslabili živci, da ljude oko sebe optužuje, ali konačno i samoga sebe. U hrvatskom prijevodu te knjige štampanom u Zagrebu god. 1944. na 39. strani piše: »Kada bi odgojitelji kao cjelina prestali jedamput, da gledaju na novije pojmove, sadržane u »modernom odgoju« kao na prelazne vrtoglavice, dalo bi se danas za pedeset godina govoriti o nekoj nadi za normalne ljude. Kada bi samo učitelji imali više poštovanja prema svome radu, kada bi poštovali njegovu važnost, zanimali se uistinu za svoj rad i smatrali ga nečim višim nego životnom opskrbom!«

SVRŠETAK.

Ljudima dobre volje, koji su do kraja htjeli čitati ovo promatranje pisanja o pisanju zato, jer žele školsku mladež razveseliti ublaživanjem muke u učenju pismenosti, potrebno je konačno spomenuti, kada će se dakle to ublaživanje postići. Promatranje je bilo nizanje onoga, što su drugi napisali, ali ipak nije bilo samo bilježenje, gdje se što pisalo, nego zbog teških prilika bibliotekarskih za pristupačnost pisanja u javnosti čitaocu se olakšavalo i time, što se odmah priopćivalo i ono, što je negdje pisano. Uza to su se priopćivala i opažanja iz iskustva školskoga u praksi. Ovakovo je pomaganje čitaocu potrebno, da se može brže usmjeriti u pomaganju mladeži, koja doživljava konačno još i to, da đaci nižih razreda srednjih škola dobivaju za domaću pismenu zadaću i zadatke za istraživanje rečenica, što ne znaju ni sveučilišni profesori.

Zanimao nas je način učenja mladeži, jer i onako je učenje pismenosti rad i briga mladeži, starijima je to teže zbog nekoliko uzroka. Zato napredak i budućnost pismenosti čitavoga naroda ne osniva se na starijima nego na mladeži. No mlađi učeći imaju brigu zadovoljavati starije, zato smo promatrali u tom teškoće mladeži.

Kada bismo željeli i starije promatrati u pregledu povijesti naše pismenosti, taj bi posao bio veći, a za sada neostvarljiv. Mnogo bi toga bilo potrebno, a ponajprije sakupiti i ogledati sve školske Gramatike, Metode, knjige pravopisne, ogledavati pisanje po časopisima i novinama, napose po školama ogledavati direktorske naredbe u oglasnim knjigama, zapisnike školskih sjednica, promotriti, koliko su stvarni zapisnici razrednih vijeća, ogledati zapisivanja inspektora pučkih škola u knjige inspekcije. No od svega bi bilo najvažnije ogledavati po školama, kako se ispravljaju đačke pismene zadaće, kako se piše ispravak. Baš u ovom posljednjem nalazi se rješenje. Pun oštine školski život prve Jugoslavije u svojoj je žestini prouzročio, da se ne samo po školama ispravak pismenih đačkih radnja piše različno, nego je taj posao, odlučan za đački napredak u pismenosti, različan i u jednoj te istoj školi. Tomu će biti kraj, kada bude đak u prvoj pismenoj zadaći u početku školske godine dobio ocjenu najslabiju a u razvitku svoga promatranja književnoga jezika u posljednjoj zadaći na kraju školske godine ocjenu najbolju. To će biti smanjivanje đačke muke u traženju zajedničkoga književnog jezika, kada se više ne će moći dogoditi, da ispravljač đačke pismene zadaće pita »mišljenje« o nekoj pogreški u đačkom pisanju poput njemačkoga liječnika dra. Beckera, komu je gramatika nauk o mišljenju (Denklehre), da se

onda u školi t. j. kući za sklad ili harmoniju istine u usmenom razgovoru o tom raspali svađa. Dogodilo se, da je ispravljač đakčoga pisanja na uljudan i miran način upozoren, neka zagleda u rječnik, uskliknuo: »Ja nisam filolog, da gledam rječnike!« (Grčka riječ »filos« znači »mio«, »drag«, pa »prijatelj«, a riječ »logos« znači »riječ«. Prema tome »filologos« je »prijatelj riječi«.)

Ovo nas ne treba u olakšavanju života školske mladeži zbuniti, jer strah od rječnika t. j. slova nije ništa novo ni suvremeno, nego je star upravo toliko, koliko je stoljeća staro kod Hrvata i pitanje »dobroga pisanja«.

Zahtjev školske administracije, da se previše piše u vrijeme prve Jugoslavije bio je nešto novo prema »staroj« školi kod Hrvata, u kojoj se upravo nalagalo izbjegavati preveliko a suvišno pisanje. Ispravljač dakle đakčkih zadaća ne mora baš uvijek biti ni bekerovac u žurbi ispravljanja. On je u prvoj Jugoslaviji pisarskim poslom bio i preopterećen, nije se administracija prijateljski odnosila ni prema njegovu radu na primjer uz drugi rad također i u đakčkoj knjižnici za posluživanje đaka lektirou, kao što nije bilo osvrtnja ni na njegov rad u ispravljanju zadaća razreda prenatrpanog i to izvan školskoga sata. I još je bilo pisanje zadaće i ispravljanje pod pritiskom gonjenja a i zaostajanja u školskom radu također zbog onoga veselja, što ga je u školski rad uvela prva Jugoslavija, kada se zbog školske proslave usklikne: »Sjutra nema škole!« I onda bi uz pozivanje u pomoć na način pisanja u novinama pa i u školskoj knjizi odjeknula u školskoj sobi žalosna đakka želja za obrazloženjem t. j. za znanjem i razumom: »Zašto ste mi ovo ispravili? Zašto ovo nije dobro napisano?«

I tako smo stigli do karakterne t. j. urezane crte u našoj ćudi, a to je svadljivost ili pravdaštvo t. j. nerazumni zanos djetinjske osobnosti — svađa. Ovo je protumačeno u 1. broju zagrebačkoga časopisa advokatske komore »Odvjetnik« od 10. I. 1931. na 1. strani pod natpisom »Komu je tiček zapopeval«, kako su dugotrajnu i skupocjenu sudbenu parnicu iz jutarnjega pozdrava sebi izradila dva susjeda Zagorca iz pitanja, komu pjeva ptica — meni ili tebi — dok žele jedan drugomu dobro jutro.

Postavši slobodni u prvoj Jugoslaviji doživješe Jugoslaveni, da školski direktori, koji nisu htjeli biti znanstveni nego »politički«, poslije progona direktora i profesora g. 1932. pretvoriše školsku kancelariju u sudnicu, pa se razvio zanos za osobitu vrstu pismenoga sastavka — pisanje optužnice. Velik je broj školskih proslava imala prva Jugoslavija, koje su u praksi znale slavu pretvarati u neslavu. Za ovo će biti najzgodniji primjer iz školske prakse ili rada u Sloveniji, gdje se posebnim zanosom gdje kada i dane smetao učitelj u razredu na katedri pokusima za 1 sat pokazivanja samoga sebe na pozornici školske proslave. Mjesto ogledavanja u akademskom rječniku značenja riječi za ocjenu odabralo bi se za ocjenu učenja đaka pa i iz vladanja bekerovsko mudrovanje, da se ne smije izbaciti iz škole, jer je školi potreban kao glazbenik ili glumac za proslave. Međutim uspjeh ovakove klasifikacije đaka izbacila je školska praksa na javu, kada se jednoga jutra, dok su drugovi ulazili u školu, provezao kraj škole u automobilu đak razigran alkoholom potrošivši članarinu đakčoga društva.

Šolske su proslave izbacile na javu dvije istine mjesto jedne u predavanju na pr. povijesti đacima. Dogodilo se u slovenskoj školi, da je profesor dirigiran (određen) za proslavu bez svoje volje odmah poslije proslave pozvan u kancelariju na istražno preslušavanje pismeno, jer da je predavao o Slomšku previše. U doba, kada slovenska djeca nisu mogla učiti zbog politike u školi u svom materinskom jeziku pismenost, Slomšek je muku mučio organiziranjem »nedjeljne škole«, da Slovenci ne ostanu nepismeni. No službeno određeni predavač za Slomška pohvalio je Slomška previše, što nije bilo u skladu ne s čitavim slovenskim narodom, nego s političkom jedinom strankom — jednim dijelom naroda slovenskog.

O trošenju papira za pisanje optužnice protiv učitelja pismenosti Hrvati imaju za vrijeme apsolutizma g. 1850.—1860. na primjer knjigu Srijemca dra. Nikole Andrića »Pod apsolutizmom«, izdala »Matica hrvatska« u Zagrebu 1906. To se onda dalje nastavlja, kako piše »Pagensis« u zagrebačkom književnom časopisu »Vijencu« na 193. strani 7. broja II. knjige za listopad 1923. pod natpisom »Progoni hrvatskih profesora 1867.« godine«, da se nastavi i u prvoj Jugoslaviji O tom je najstrašnija knjiga štampana kod Slovenaca pod natpisom »Šenčurski dogodki«, Kranj 1937., u kojoj knjizi piše o nevino osuđenima zbog onoga, što se zove »osebno maščevanje« t. j. osveta, a pojam je osvete, da pojedinac sam hoće sebe da zadovolji suđenjem.

No pravi je naš državni ispit bio knjižica književnika Stevana Galože »Manifest (proglas, poruka) za amnestiju (zaborav, pomilovanje) sviiju političkih osuđenika« datirana u Zagrebu mjeseca kolovoza 1935. s 2035 potpisa sakupljenih u 3 mjesta i s potpisima 48 društava u Zagrebu počevši od akademije znanosti u Zagrebu s fotografijom na 6. strani apela u Parizu odbora »Comité International pour l' Amnistie des prisonniers politiques en Yougoslavie«. U toj brošuri na 2. strani piše: »Oko 400 procesa po »zakonu o zaštiti države« održano je zadnjih 7 godina.«

U Sloveniji pozvao direktor u kancelariju profesora »srbohrvaščine«, jer instruktor jednoga njegova đaka nije želio prijateljski razgovor o ocjeni đaka, nego je neprijateljski ušao direktoru zbog straha od analize vrsta riječi. Mudruje se o ispravljanju pogrešaka u pisanju, dok nije profesor umirio promatranjem razlika u jeziku hrvatskom, srpskom i slovenskom i to analizirajući riječ na pr. »Živio«, koja je kod Hrvata i Srba glagol, a kod Slovenaca je nepromjenljiva čestica, uzvik ili kako Slovenci vele »medmet«, pa govore i pišu n. pr. »Živijo Jugoslavija!«

I sada smo došli do jednoga nerada školskoga staroga od početka prve Jugoslavije, kada je sveučilišni profesor slovenskoga jezika dr. M u r k o u vrijeme traženja metode rada u školi na pitanje: »Što sada?« predložio, da za učenje narodnoga jezika u školi kao i za čitanje književnih proizvoda najprije Jugoslavenima treba sastaviti r j e č n i k d i f i r e n c i j a l n i t. j. za razlike u značenju onih riječi, koje su zajedničke, ali ne znače isto. Na primjer na kolodvoru u pitanju odlaska vlaka riječ »čas« kod Hrvata ima najkraće značenje n. pr. »Ovaj čas će doći«, Srbinu traje 60 minuta, a Slovincu riječ »čas« znači »vrijeme«.

Zbog ovoga različenoga značenja pojedinih riječi dogodilo se, da je muku mučio đak, kada su ga ispitivali na ispitu. A muči se i učitelj nepoučen. Zbog ovakovih naime razlika u značenju riječi, a i zbog turcizama u

jeziku kao i zbog miješanja padeža, na što se u Srbiji tuže i srpski profesori, da se ne mogu odučiti od »frljanja padeža«, bilo bi u školama, u Srbiji i te kako potrebno učenje školske Gramatike redovito sa zanimanjem od strane do strane a ne proglašivati — tu školsku knjigu samo »pomoćnom knjigom«.

Uspjelo nekoj učenici u Srbiji poslije njezine muke u osnovnoj školi, da je stigla u 1. razred srednje škole, pa sa zanimanjem sluša predavanje o pojmu, što je književni jezik, zašto ga moramo učiti. Nas u jednom kraju zubi bole, u drugom bolu, u trećem boliju, a u četvrtom bolidu, pa boledu. Osim toga hrvatski profesor srpskoga jezika zabrinut za odgajanje čistoće u školskoj sobi zapitao đake, zar nemaju u razredu za odbacivanje košaru, a đaci stali njega poučavati: »Gospodine, kod nas su u košari ovce.« Drugi pak đak upada: »A u mom su selu u košari konji.« I sada ona spomenuta učenica stade u razredu ganutljivo pripovijedati, kako je u pučkoj školi imala učitelja, koji se nije zanimao za književni jezik, pa se morala odlučiti na najočajnije, što može dijete učiniti, pobjegla je iz roditeljskoga doma u selo k rodbini i tamo nastavila školu, jer nije učitelja razumjela. On je postavljao tvrdnju ili tezu, da je nepokorna, pa ju je tukao.

Evo ovako se na mlađima nerad starijih osvećuje! Poslije profesora dra. Murka posebno je na to upozorila zagrebačka akademija u »Jezičnom Savjetniku« g. 1924., u kom dr. Maretić u predgovoru na VI. strani upozorava na ovu nevolju današnjega književnog našeg jezika. Pa ipak, premda se nikako ne može zaustaviti pisanje još i dalje novih Gramatika s ograničenjem na prepisivanje mudrovanja austrijske zastarjele Gramatike o rečenici bez potvrda primjerima iz naših starih rukom pisanih spomenika, do dana današnjega nijedna školska Gramatika za rad u školi još nema diferencijalnog rječnika, jer bi trebalo raditi pregledavajući debele rječnike jezika hrvatskoga, srpskoga i slovenskog. Mjesto toga je udobnije praviti razlike u školskim knjigama u razdiobi glagola za muku đaka i učitelja, jer je neistina očita, kada se promatra uspjeh. Te se Gramatike naime razlikuju u broju nepravilnih glagola, a to je nemoguće. Pojam nepravilnoga glagola je vidljiv, kada imamo oblike od različite osnove n. pr.: bi — ti: jes — am: bud — em. Đaci ne uče glagolske vrste, da se muče razdiobom, nego je razdioba zato, da nauče tvorbu glagolskih oblika u književnom jeziku pa da zbog slabe ocjene ne proklinju n. pr. glagol »kleti« pišući: kletem, klenem, klem, kletao sam i t. d.

Rečeno je, da je za promatranje vladanja odraslih u pismenosti potrebno vrijeme također i zbog knjiga, a o knjigama stara latinska poslovica veli, da imaju »svoju sudbinu«. U knjižničarstvu je doći do knjige još veća muka i zato, što u mašinu za mrvljenje knjiga zbog nabave sirovine tornici papira ne ulazi samo Maretićeva Gramatika kao školska knjiga zastarjela nego i sve ostale bez obzira pa bila to i knjiga Marksova ili književni trud borca za oslobođenje, koji je i život izgubio.

Smijemo biti zadovoljni, što se konačno postigao bar nekakav pokus našega promatranja, kakovo se već odavna željelo. Upućeni su naime upozoravali, da će za postizavanje sklada ili harmonije u pisanju do spoznaje istine i do konačnog završetka zbilja dugotrajnoga pisanja pravopisnih pravila pomoći historička perspektiva t. j. pogled na stoljeća naše pismenosti, Potpuni takav pogled na svu našu pismenost za sada je

nemoguć. Usmjerilo se ovo promatranje napose na pismenost u Slavoniji 18. stoljeća a ne na pogled čitavoga hrvatskoga pravopisa od početka. No već nas promatranje pravopisa 18. vijeka u Slavoniji uči, da nas nimalo ne mora nesklad ili disharmonija uznemirivati pa ni naših dana, jer on se osniva na ljudskoj slabosti, koju možemo mirno i sabrano promatrati jednako kod pisaca slavonskih 18. vijeka kao i kod svih Hrvata prije toga vremena već od početka prvih pravopisnih pravila u 16. vijeku. Slabost je naša u tom, što za sklad ili harmoniju pismenosti nismo društveni ili socijalni (Latinska riječ »socius« znači »drug«.)

Izumitelj je tiskarstva ili točnije rečeno pomičnih slova za tiskanje Nijemac Gutenberg, pa su prve štampane knjige (inkunabale) u Evropi štampane goticom. No u Italiji je mletački učeni tipograf Aldus Manutius uredio latinicu i napisao prvi pravopis za Evropu za pisanje latinicom. To je knjiga pod natpisom »Orthographiae ratio« štampana u Mlecima g. 1566. (U Osijeku se ta knjiga znala i htjela sačuvati do nedavna.) Sedamnaest godina poslije toga sastavljaju se prva hrvatska pravopisna pravila Dalmatinca Šime Budinića u Rimu godine 1583. Prvu hrvatsku pravopisnu knjigu sastavio je Dubrovčanin o. Zamanja štampanu u Mlecima pod natpisom »Nauk za pisati dobro latinskim slovima riece jezika slovinskog« g. 1639. No taj je pravopis dubrovački bio od svih pokrajinskih pravopisa Hrvata najteži, kao što je bio težak i dalmatinski. Pravopis se slavonskih pisaca 18. vijeka držao za lakši.

Vidimo, da nas bibliografija uči, da se ne moramo uznemirivati a još manje svađati zbog sloge u pismenosti, jer pismenosti muka nije samo od današ nego jednako stara kroz stoljeća. I Slavonci se muče u 18. stoljeću zbog istih uzroka kao i ostali Hrvati već u 16. stoljeću. Za ovo će biti posve dosta samo jedan primjer. Hrvati su se odlučili za latinicu pismo dakle starih Rimljana. No Rimljani nisu imali slova sa znakom nad sobom kao č, š, ž i t. d., jer nisu imali tih glasova. I sreća je za sklad ili harmoniju bilo, što je već Budinić u 16. stoljeću odlučio zbog muke s nepčanim suglasnicima preuzeti od Čeha pisanje ovih slova sa znakovima nad njima. No nesreća je, što Šime Budinić već u 16. st. nije došao na misao, da štampa pravopisni rječnik, da u nj zagledava Hrvat, kada piše. Tim bi promatranjem, kako se pojedine riječi pišu (analiza!), kroz stoljeće Hrvati bili prisiljeni na razmišljanje, kako da nedosljednosti uklanjaju, da traže slogu u jednakom pisanju. A ovako se dogodilo, da Vitezović g. 1700. opet ponavlja prijedlog o pisanju spomenutih slova sa znakovima nad sobom, ali on se ovaj put jada zbog jedne muke — u tiskari nema takvih slova. I onda se dogodilo, da Ljudevit Gaj u 19. st. — i po treći put dakle — predlaže pisanje spomenutih slova sa znakom nad sobom. Ali u ovom pisanju nema potpune sloge. Muka pisanjem nepčanih suglasnika i dalje traje. Isti pisac slavonski u 18. stoljeću u knjizi štampanoj u Osijeku u prvoj tiskari Slavonije piše »dj« u »djavao«, ali »gj« u »angjeo«, premda čitajući izgovara jednako. I dalje je isto i u naše vrijeme, ča u 20. stoljeću promatrajući osječke novine nalazimo, da osječki novinar na pr. u »Hrvatskoj Obrani« u istoj rečenici piše n. pr. »Djaci i djevojke«, premda kod čitanja izgovara različno, pa i u jednoj te istoj riječi i »gj« i »dj« vidimo ovako: »Gjordjević«. I u našim danima promatramo u novinama a bez obrazloženja, kako Srbin piše: »Mađar« a Hrvat piše »dž« u riječi: »Madžar«.

Mogao bi tko spomenuti kao zapreku za sklad ili harmoniju u pismenosti također i surađivanje politike i države u »pravom« pisanju. Također na ovo može dati odgovor promatranje kroz stoljeća i to napose na primjer baš kod starih slavonskih pisaca u 18. stoljeću. Austrijski je car Josip II. sazvaio književnike i Dalmatince i Slavonce g. 1782. u Beč i naredio im, neka se slože u pisanju, da se mogu knjige štampati. Premda je bio car, ne samo da ih nije mogao u slaganju slova složiti, nego imamo iz toga vremena pismeno svjedočanstvo, kako je u pravopisnoj prepirci usmenoj slavonskoga i dalmatinskoga pisca žestoki Dalmatinac zapao »u bjesnilo«. A ne bi morao zbog slova »bjesniti«, da je znao za recept dra. Maretića za discipliniranje slabih živaca: znanje i razum. Imamo u 19. stoljeću primjere, kako se Srbin pišući boji onoga slova, koje u pismu upotrebljava Hrvat, ili kako se Hrvat pišući boji Srbina, a sloga u mucu pisanja u pitanju časti nije u učenju jezika nego, tko je komu jezik uzeo.

Hrvat pak opozicionalac boji se pravopisne knjige, jer je štampana one godine, koje je vladao ban Khuen Hedervary. Ne će se, da se piše, kako pišu mađaroni. Međutim istina je to, da nijedan od uplašenih od slova nije opasan, jer jedni i drugi pišući ni ne gledaju u pravopisni rječnik.

Za sva stoljeća pismenosti jednako vrijedi istina, da je lakše pravopisna pravila sastavljati, pisati i nalogati nego samo jedan dan u školi mladež s uspjehom učiti, a upravo to je za uspjeh pismenosti odlučno. Za uspjeh u svladavanju muke pismenosti ne odlučuje pisac nego učitelj gramatike. P o j a m š k o l e — pak nije u količini bogatoga broja đaka sa statistikom procenata na nekoliko decimala brojeva za ocjenu ili klasifikaciju ni formalna krasota školske zgrade s lijepim pročeljem, parketima u sobama i dr. nego ličnost učiteljeva.

Kao što je pojam biblioteke ili knjižnice signatura t. j. oznaka, kako se za knjigu može doznati, tako su pojam muzeja legende. (Ova latinska riječ znači »ono, što treba čitati«, jer se u sabranoj tišini muzejskoj bez brzine kolodvorske ne svađaju svadljivci, nego se čita o onom, što se gleda.) I tako smo s ustrpljivošću dobre volje dovršivši čitanje (legende) pisanja o pisanju iz muzeja t. j. kuće, kojoj je zadaća čuvati narod od gluposti t. j. neobrazlaganja (nemotiviranja), konačno stekli pravo, da sada okrenemo sve pročitane strane pa još jednom poslije različitih dojmova, koji put i uzbuđenih, pročitamo u početku našega čitanja na 191. strani ove stihove:

«U ovomu našem okolišu

Složni ljudi svi jednako pišu —

radoznali, možemo li reći, da smo poslije ovoga svoga čitanja inteligentni t. j. ljudi, koji razumiju.

Mi možemo, ako hoćemo (»Ljudi su volje«), spoznati istinu, da se pisanje izvan akademije u novinama ne može ocjenjivati zato, jer je to bez obzira na godinu činjenica ili fakat isti, koji je bio pred 180 godina unatrag god. 1768. Kako latinska riječ »klasifikacija« znači: razređivanje, razvrstavanje, ne možemo i tu činjenicu svrstati drugamo nego u muku za dobro pisanje kroz stoljeća. To je pjevanje pjesme t. j. zanos za junakovanje našega rvanja sa slovima od početka do kraja kroz stoljeća. Ne možemo dakle osuđivati nego oprostiti, ako još živi narod, koji poučava: »Oprostiti znači razumjeti«.

To je muka, a jer je neprestana pa i opjevana, narod se tješi, da mu muka daje snagu. Mirno i ustrpljivo tražimo muki ili kako uči dr. Maretić »zbrki« kroz stoljeća uzroke ne samo u gramatici t. j. znanosti, nego također i u ljudskoj čudi trudeći se pretvarati nesklad ili disharmoniju u sklad ili harmoniju »pravoga« pisanja toliko, koliko se može postići bez zle volje među ljudima. Naš je jezik i muke dostojan. O trajanju pak muke »mudrina« našega naroda mudruje jednako baš onako kao i o narodnom životu: »Za muku smo sazdani«. Zato je i mogla škola, kakva bila da bila pa i umirala, podnijeti ne jednu gramatiku nego tri: filozofsku, političku i znanstvenu.